

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Pušnik

UPORABA MOBILNE TELEFONIJE V JAVNEM PROSTORU

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Pušnik

Mentorica: doc. dr. Tanja Oblak Črnič

UPORABA MOBILNE TELEFONIJE V JAVNEM PROSTORU

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2008

*Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Tanji Oblak Črnič
za usmerjanje in spodbujanje v času nastajanja naloge.*

*Iskreno se zahvaljujem družini za vso podporo,
razumevanje in potrpežljivost v času študija.*

UPORABA MOBILNE TELEFONIJE V JAVNEM PROSTORU

Razvoj telefonske komunikacije, kateremu je sledil razvoj mobilne telefonije, je povzročil spremembe v dojemanju prostora, časa in družbe. V diplomski nalogi sem z opazovanjem rabe mobilnega telefona v kavarni, čakalnici, na avtobusu in mestni ulici analizirala različne načine uporabe glede na prostor in sestavo skupine, v kateri so posamezniki uporabljali mobilni telefon. Zanimalo me je, kako raba mobilnega telefona spremeni potek posameznikovega delovanja in kakšni so odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona v javnem prostoru. Ugotovila sem, da se posamezniki »z družbo« raje posvečajo interakciji v fizičnem prostoru kot mobilni telefonski komunikaciji, poleg tega pa tako »samski« kot tisti »z družbo« v zaprtih prostorih uporabljajo prikrite načine rabe mobilnega telefona, s katerimi najbližji okolici preprečijo prisluškovanje. Načini in pogostost uporabe pa so odvisni tudi od odprtosti prostora in norm, ki v njem veljajo. Tako sem največ uporabnikov mobilnega telefona zaznala na mestni ulici oziroma v odprtem javnem prostoru, najmanj pa v čakalnici, kjer je raba mobilnega telefona prepovedana. Med uporabo različnih telefonskih aplikacij je najvišji odstotek odzivov okolice izzvalo telefoniranje, ki so ga trenutni neuporabniki najpogosteje obsodili na avtobusu.

Ključne besede: uporaba mobilnih telefonov, mobilne komunikacije, javni prostor, študije primerov

USE OF MOBILE TELEPHONES IN PUBLIC PLACE

The development of telephone communication, to which the development of mobile telephones follows, causes changes in comprehension of space, time and society. In my diploma work I analysed the use of mobile telephones by observing in coffee houses, waiting rooms, on the bus and on the street the different ways of use of mobile phones with regard to the place and the composition of the group, in which individual persons use the mobile phone. I was interested also how the use of mobile telephone changes the course of activity of individual persons and which are the responses of the surrounding to the use of the mobile telephone in public place. I stated that "with" rather devote to interaction in physical place as to telephone communication, besides that "singles" as well as "with" in closed places use the hidden use of mobile telephones to prevent secret listening of the closest surrounding. The ways and frequency of the use depend also on the opening of the place and on standards valid within this place. Thus I notice the majority of users of mobile telephones on the street or on the open public place and less of them in the waiting rooms, where the use of mobile telephones is not allowed. During the use of different telephone applications the biggest percentage of responses of the surrounding to telephoning was on buses, where it was disapproved by momentary non users.

Key words: use of mobile telephones, mobile communication, public place, case study

KAZALO

1. UVOD	7
1.1. Predstavitev naloge	9
2. PROSTOR, ČAS IN RABE MOBILNEGA TELEFONA	10
2.1 Vpliv uporabe mobilnega telefona na spremembe v dojemaju časa	10
2.2 Prostorsko-časovne razsežnosti uporabe mobilnega telefona	11
3. SPREMINJANJE JAVNEGA PROSTORA Z UPORABO MOBILNEGA TELEFONA	13
3.1 Javni prostor.....	13
3.2 Redefiniranje javnega prostora s pojavom mobilne telefonije	14
3.2.1 Vdor intimnosti v javno	14
3.2.2 Individualizacija javnega prostora	16
3.2.3 Teatraličnost v javnem prostoru in dramaturški koncept	17
4. RAZSEŽNOSTI UPORABE MOBILNIH TELEFONOV V JAVNIH PROSTORIH	19
4.1. Načini uporabe mobilnega telefona.....	19
4.1.1 Uporaba mobilnega telefona v javnih prostorih	21
4.1.2 (Ne)primerne rabe mobilnega telefona.....	23
4.1.3 Uporaba mobilnega telefona z vidika družbene izolacije	24
4.1.4 Uporaba mobilnega telefona z vidika globalnega nomadstva in odsotne prisotnosti	26
4.1.5 Odzivi na klice v javnih prostorih	28
4.2 Omejevanje uporabe mobilnih telefonov v javnih prostorih	29
4.3 Vpliv rabe mobilne telefonije na zasebnost.....	31
4.4 Spoštovanje norm in pravil vedenja v javnih prostorih.....	32
5. OPAZOVANJE RAB MOBILNEGA TELEFONA V JAVNIH PROSTORIH - ŠTUDIJE PRIMEROV	34
5.1 Namen in značilnosti raziskave	34
5.2 Načrtovanje in potek raziskave.....	36
5.2.1 Izvajanje opazovanja na mestnih ulicah.....	36
5.2.2 Izvajanje opazovanja na avtobusu	37
5.2.3 Izvajanje opazovanja v kavarni	37
5.2.4 Izvajanje opazovanja v čakalnici	38
5.3 Ulica.....	39
5.3.1 »Samski« uporabniki mobilnega telefona na ulici	40
5.3.2 Uporabniki mobilnega telefona »z družbo« na ulici.....	41
5.3.3 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona na ulici	43
5.4 Javni avtobusni prevoz.....	44
5.4.1 Prisluškovanje med uporabo mobilnega telefona na avtobusu	45
5.4.2 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona na avtobusu	47
5.5 Kavarna	49
5.5.1 »Samski« uporabniki mobilnega telefona v kavarni	49
5.5.2 Uporabniki mobilnega telefona »z družbo« v kavarni.....	50
5.5.3 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona v kavarni	52
5.6 Čakalnica.....	53
5.6.1 Posebnosti uporabe mobilnega telefona v čakalnici	53
5.6.2 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona v čakalnici	56
6. RAZPRAVA	57
7. ZAKLJUČEK	64
8. LITERATURA	66
9. PRILOGA: Opazovalni list	71

SEZNAM SLIK IN TABEL

a) Slike

Slika 5.1.1: Uporabniki mobilnih telefonov glede na prostor uporabe	35
Slika 6.1: Uporaba različnih telefonskih aplikacij glede na prostor uporabe	62
Slika 6.2: Reakcije okolice na uporabo mobilnega telefona glede na prostor uporabe	63

b) Tabele

Tabela 5.1.1: Načini uporabe mobilnih telefonov in odzivi okolice nanje v posamičnih prostorih	35
Tabela 6.1: Primerjava uporabe mobilnih telefonov na ulici in v kavarni glede na tip skupine	58

1. UVOD

Mobilni telefon ima kot eden izmed trenutno zadnjih proizvodov komunikacijske tehnologije v današnji družbi vse večjo vlogo. Njegova uporaba v najrazličnejših življenjskih situacijah je postala pomemben element socialnega vedenja, saj tako kot internet tudi mobilna telefonija pomembno vpliva na nastajanje, spreminjanje in ohranjanje medosebnih odnosov. Uporaba mobilnega telefona na mestnih ulicah, v veleblagovnicah, na avtobusu, v restavracijah oziroma v javnem prostoru je postala vsakdanja rutina. Mnogi posamezniki si brez njegove uporabe življenja več sploh ne znajo predstavljati.

Če želimo razumeti pomen, rabo in posledice uporabe mobilnega telefona v sodobnem svetu, je potrebno razumeti razvoj telefonskega komuniciranja, ki ima svoje korenine v fiksnem telefonu. Slednjemu je bila s tehnološkim razvojem dodana možnost mobilnosti in preseganja prostorskih omejitev. Prav kategorija prostora je bistvenega pomena, ko govorimo o novih komunikacijskih tehnologijah. Razmejitev oziroma ločnica med javnim in zasebnim prostorom ni več strogo definirana, temveč se tudi pod vplivom in z uporabo komunikacijskih inovacij spreminja. Mobilni telefon si je utrl pot v vse prostore človekovega življenja, tudi tiste, ki so bili pred njegovo uporabo rezervirani izključno za javne ali izključno zasebne namene. Ko govorimo o prostoru, je potrebno poudariti tudi, da mobilna telefonija omogoča preseganje prostorsko teritorialnih omejitev. Posameznikova prisotnost je postala odvisna od njegove dosegljivosti, ki jo omogoča uporaba mobilnega telefona.

Preden tehnologija doseže vpliv na družbeno življenje, je njene proizvode potrebno uporabljati. V začetni fazi uporabe nove tehnologije jo posameznik glede na lasten načina uporabe inkorporira v vsakdanje življenje, pri čemer njen vpliv na družbene spremembe ni direkten in takojšen. Uporaba novih tehnologij sicer omogoča nove možnosti organizacije družbenega življenja, hkrati pa lahko ogroža sprejete družbene norme in ustaljene vedenjske prakse.

Izhodišče, iz katerega izhajam v svoji diplomski nalogi, je, da mobilnega telefona ne moremo dojemati zgolj kot tehničnega aparata, komercialni izdelek ali komunikacijsko sredstvo, temveč ga je potrebno obravnavati kot pomembno družbeno institucijo in kulturni produkt. Razvoj telefonske komunikacije, ki mu je sledil razvoj mobilne telefonije, je povzročil spremembe v dojemanju prostora, časa in družbe. Z uporabo telefona se je prostor bliskovito razširil, saj je telefonska

komunikacija omogočila komuniciranje med posamezniki geografsko oddaljenih področji in tako povezala svet. Poleg tega je razširila tudi koncept časa, saj je pospešila obtok in prenos informacij na različne konce sveta. Ti dve spremembi pa sta pomembno vplivali tudi na vzpostavitev in ohranjanje družbenih odnosov, saj so posamezniki lahko navezali nove stike in razširili svoj krog poznanstev (glej Pušnik 2007: 21). Omenjene spremembe je množična uporaba mobilne telefonske komunikacije še poglobila in nadgradila. Telefoni so vdrli tako v javni prostor kot tudi v domove in s tem v zasebne ter intimne svetove ljudi, zato je nas danes mobilna telefonska komunikacija lahko doseže kjerkoli že smo.

Pogosto se zdi, da za uporabo mobilnega telefona ne obstajajo nikakršne omejitve več. V vsakdanjih situacijah smo deležni nadležnega piskanja, zvonjenja in (pre)glasnega pogovarjanja, kar mnogi obsojajo in ocenjujejo kot neprimerno, a zakonsko obvezujoča pravila oziroma načela uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru zaenkrat ne obstajajo. Neprestana dostopnost in dosegljivost posameznikov ter prisotnost mobilnih telefonov na javnih in zasebnih mestih, imajo tako pozitivne kakor tudi negativne družbene posledice. Gotovo je vsakdo že doživel zvonjenje mobilnega telefona med predstavo v gledališču, med predavanji ali šolskimi urami, v restavraciji, na sredstvih javnega prevoza oziroma na takšnih mestih, kjer pred pojavom mobilnega telefona telefonskega aparata sploh ni bilo. Tovrstno vedenje vzbuja na eni strani neodobravanje in očitajoče poglede okolice, na drugi pa malodušje, saj se zdi, da nekateri nenehnega zvonjenja, (pre)glasnega pogovarjanja in piskanja sploh ne slišijo več.

Namen pričujočega diplomskega dela je prepoznati in analizirati čim več načinov uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru in ugotoviti, ali sestava skupine, v družbi katere posameznik uporablja mobilni telefon, ter vrsta prostora, v katerem se med uporabo nahaja, vplivata na način uporabe mobilnega telefona. Poleg omenjenega me še zanima, kako in če raba mobilnega telefona spremeni potek posameznikovega delovanja in družbene interakcije ter kakšen je odziv okolice na uporabo mobilnega telefona na javnih mestih. Navsezadnje se sprašujem, kaj določa stopnjo (ne)primernosti uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru.

1.1. Predstavitev naloge

Diplomska naloga je sestavljena iz teoretičnega in praktičnega dela, v katerem sem z metodo opazovanja skušala prepoznati in opisati različne načine uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru in odzive okolice nanje. V teoretičnem delu naloge skušam z različnimi teoretskimi izhodišči in pristopi orisati tiste elemente mobilne telefonije, ki so pomembni za razumevanje praktičnega dela naloge.

V prvem vsebinskem poglavju sem predstavila koncept prostora, ki je pomemben element naloge, saj sem rabe mobilnega telefona opazovala v različnih javnih prostorih. Danes geografska bližina ni več pogoj za vzpostavljanje družbenih interakcij, saj uporaba novih komunikacijskih tehnologij omogoča uporabnikovo dosegljivost kjerkoli in kadarkoli.

Nadaljevala sem z definiranjem odnosa med javnim in zasebnim prostorom ter se posvetila redefiniranju njunih meja s pojavom mobilne telefonije. Razgaljanje zasebnega in intimnega v javnem sem obravnavala na tri načine, in sicer kot vdor intimnosti v javno, individualizacijo javnega prostora ter vračanje teatraličnosti v javni prostor.

V zadnjem teoretičnem delu naloge sem predstavila razsežnosti uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru, pri čemer sem izhajala iz sestave skupine in prostora, v katerem se posameznik med uporabo nahaja. Zanimali so me načini rabe mobilnega telefona v javnem prostoru, vedenje okolice kot odziv na posameznikovo uporabo mobilnega telefona in druge aktivnosti, ki spremljajo vsakdanjo prakso telefoniranja v javnem prostoru.

Zadnje poglavje je namenjeno rezultatom in analizi observacijske raziskave, v kateri sem opazovala načine rabe mobilnega telefona v kavarni, na mestni ulici, v čakalnici in na avtobusu. Zanimalo me je, kako prostor vpliva na načine rabe mobilnega telefona, katere so značilne rabe mobilnega telefona v odvisnosti od sestave skupine, v kateri se uporabnik nahaja in kakšne reakcije okolice izzovejo različni načini uporabe. Opazovala sem geste, kretnje, obrazno mimiko, reakcijo z očmi, skratka neverbalno in verbalno izrazje, značilno za posameznike med uporabo mobilnega telefona v javnem prostoru in za tiste, ki uporabo spremljajo.

2. PROSTOR, ČAS IN RABE MOBILNEGA TELEFONA

Preden preidemo na prepletanje meja javnega in zasebnega prostora ter uporabo mobilnega telefona v njem, moramo najprej razčistiti z osnovnimi prostorskimi opredelitvami in našim pogledom na prostor. Mlinar (1994) opozarja, da je bil prostor v vsej človekovi zgodovini ena temeljnih ovir in omejitev v povezovanju ljudi. To oviro označujemo z izrazom »upor prostora« ali »upor distance«, ki ga je potrebno premagati s pretokom dobrin, ljudi in informacij (Mlinar 1994: 42). Omenjeni distanci se danes zmanjšujeta, »današnje spremembe zlasti na podlagi uporabe računalniške in informacijsko komunikacijske tehnologije so tako daljnosežne, da sta prostor in čas skorajda izločena iz organizacije medčloveških interakcij« (Mlinar 1994: 45). Kot poudarja Lutharjeva (2007), je uporaba mobilnega telefona v vsakdanjem življenju povezana s transformacijo izkustva časa in imaginarnega odnosa do časa ter s tem tudi prostora (Luthar 2007: 18). Danes so posamezniki, ki jih želimo slišati, od nas oddaljeni le za klic ali tekstovno sporočilo, kar pomeni, da lahko z njimi vstopimo v kontakt le s pritiskom na gumb.

2.1 Vpliv uporabe mobilnega telefona na spremembe v dojetanju časa

Razvoj mobilnih komunikacij omogoča s proizvodnjem novih linij modernih aparatov, ki so enostavni in priročni za uporabo, tudi ko posameznik ne sedi v pisarni, nove oblike komuniciranja, katere meje je na novo začrtal prav mobilni telefon. Z njegovim inkorporiranjem v družbeni vsakdan se je izoblikoval »vmesni prostor«, ki povezuje dom, posameznikovo delovno okolje in prostor, namenjen rekreaciji. Uporaba mobilnega telefona omogoča lažjo časovno koordinacijo, zato posameznik ni več odvisen od brezosebnih tedenskih dnevnih redov in točnosti, svoje aktivnosti lahko načrtuje sproti, in to z različnih lokacij (Urry 2007: 271).

Raziskave (Urry 2007) kažejo, da se nekdanji preprosti dogovori o kraju in času srečanja danes lahko razvijejo v neskončno koordinacijo in pogajanje, preden posameznika dosežeta dogovor, za katerega ni nujno, da je trdno določen. Poleg tega je večina telefonskih klicev kratkih, njihov namen je v večini enak, in sicer organizacija in koordinacija srečanja »v živo«. S pojavom mobilne telefonije ni več tako pomembno, da si točen, temveč da svojo zamudo sporočiš, še preden zamudiš.

Urry celo ugotavlja, da je prav mobilni telefon vzrok, da kar dve tretjini posameznikov dnevno zamuja na dogovorjena srečanja (glej Urry 2007: 173–175).

Mobilni »telefonski prostor« omogoča kulturo druženja, v kateri se prostor, čas, člani skupine in osrednja tema pogovora lahko spremenijo z naslednjim klicem ali s poslanim tekstovnim sporočilom. Za tiste, ki so že okusili užitek fleksibilnosti koordiniranja vsakdanjega življenja na način stalne možnosti redefiniranja že dogovorjenega, se zdi nepredstavljivo živeti brez teh mobilnih dobrobiti. Tradicionalno koordiniranje življenja na minute, ure, dneve, tedne in kraje je zdaj postalo nenehen in nikoli sklenjen tok pogajanj. Posameznike lahko z uporabo mobilnega telefona zlahka dosežemo, hkrati pa smo zlahka dosegljivi za druge, saj »telefonskemu prostoru« ne moremo ubežati. Poleg tega pa nam ta prostor omogoča tudi nenehno povezavo s socialnim omrežjem (glej Urry 2007: 171–175). Lahko bi povzeli, da mobilni telefon v ekonomiji časa prevzema pomembno vlogo, saj omogoča organizacijo življenja »na drobno«, usklajuje nadziranje lastnega osebnega časa, krepi diferenciacijo socialnih predvidljivosti in spremenljivosti ter osmišlja »prazen čas«, to je klepetanje med vožnjo z javnimi in osebnimi prevoznimi sredstvi, pošiljanje tekstovnih sporočil med čakanjem v vrsti itd. To pomeni, da se z razvojem in širjenjem rabe informacijsko komunikacijskih tehnologij spreminja dosedanja prostorska organizacija življenja ljudi in tudi možnost vplivanja na te spremembe (Kotnik 2007: 66–67).

2.2 Prostorsko-časovne razsežnosti uporabe mobilnega telefona

Norveška raziskovalca Ling in Yttrijeva (1999) sta opozorila na dva tipa koordinacije v prostoru kot posledico rabe mobilnega telefona, in sicer mikro- in hiperkoordinacijo. Ugotavljata, da je eden izmed učinkov mobilne telefonije možnost instrumentalne koordinacije v prostoru, kar označujeta s pojmom mikrokoordinacija. Z rabo mobilnih tehnologij so bile spremenjene konvencije vsakdanje družbene interakcije, saj zaradi nošnje mobilnega telefona uporabniku ni potrebno sklepati dokončnega soglasja glede srečanja. Telefon postaja magično sredstvo stika, ki zagotavlja neokrnjeno komuniciranje z drugimi »kadarkoli, kjerkoli in povsod« (Ling in Yttry 1999: 5–11). Takšna koncepcija informacijsko komunikacijskega omrežja nedvomno vodi v znatno prostorsko in časovno redefiniranje družbenega življenja posameznikov. Kot pravi

Elderfield »družbene realnosti rab mobilnih naprav predstavljajo plodno prizorišče, na katerem brezžično posredovane interakcije dobijo družbeni pomen tehnološke obljube in navdušenja nad sodobno mobilnostjo in vserazpoložljivostjo« (Elderfield v Kotnik 2007: 65).

Poleg omenjene prostorsko-časovne spremenljivosti omogoča mobilni telefon tudi preusmeritev gibanja in poteka prevoza v prostoru, kar je postalo del vsakdanje funkcionalne aktivnosti. Mobilni telefon je namreč povezal komuniciranje in transport. Pred pojavom mobilnih telefonov je bil posameznik, ki je potoval oziroma se gibal po prostoru, *incomunicado*, kar pomeni, da med potovanjem ni imel možnosti komunicirati s posamezniki v drugih prostorih. Mobilni telefon pa je omogočil konstantno in ubikvitetno komuniciranje med prevozom oziroma gibanjem po prostoru, kar je povzročilo spremembo osnovne logistike, upravljanja z dostopnostjo, mobilizacijo socialnega omrežja in mehčanje časovnih koordinat. S tem mobilni telefon bistveno povečuje možnost izkoristka mobilnosti, intenzivira prostorsko koordinacijo ter razrešuje zagate vsakdanje geografije in omogoča natančno lociranje vsakdanjih aktivnosti ter sprotno načrtovanje socialnih interakcij, ob čemer je posamezniku zagotovljena tudi ubikvitetna dosegljivost (Kotnik 2007: 65).

Drugi tip koordinacije je hiperkoordinacija, ki poleg značilnosti instrumentalne koordinacije obsega še dve razsežnosti. Prva je ekspresivna raba mobilnega telefona, ki se od preproste instrumentalne koordinacije prostora in časa razlikuje v tem, da zajema emocionalno in socialno komponento komuniciranja. To pomeni, da posamezniki z mobilno telefonsko interakcijo, ki vključuje telefoniranje in pošiljanje tekstovnih sporočil, drug drugemu sporočajo pripadnost določeni skupini in potrjujejo obstoj pomembnosti odnosa med člani skupine. V okviru druge razsežnosti hiperkoordinacije avtorja govorita o rabi mobilnega telefona kot obliki samoprezentacije, pri čemer igrajo pomembno vlogo elementi, kot so model aparata, načini nošnje, kraji uporabe itd. (Ling in Yttry 1999: 5–11).

Avtorja tudi ugotavljata, da mobilni telefon zagotavlja integracijo v prostoru in koordinacijo mobilnosti skozi različne razsežnosti družbenega življenja, pri čemer se med odraslimi in najstniki pojavljajo značilne razlike. Za prve je pomembna stalna koordinacija stika z vrstniki in slog samoprezentacije, medtem ko je za odrasle pomembna funkcija zagotavljanja varnosti in mikrokoordinacije vsakdanjih opravil. Če pri odraslih prevladuje instrumentalno koordiniranje, so najstniki posvojili ekspresivni način upravljanja z mobilnostjo v prostoru (Ling in Yttry 1999: 7).

3. SPREMINJANJE JAVNEGA PROSTORA Z UPORABO MOBILNEGA TELEFONA

"Odnos med javnim in zasebnim ter razmejitev med njima sta se zgodovinsko spreminjala in prav nobenega dvoma ni, da je največ sprememb povzročil razvoj komuniciranja in zlasti množičnih medijev" (Splichal 1997: 32). Če želimo spoznati in razumeti spremembe v javnem in zasebnem prostoru, moramo analizirati predvsem proces komuniciranja in vključenost tehnološkega orodja vanj. Tehnološka dovršenost komunikacijskih orodij, med katere sodi tudi mobilni telefon, namreč omogoča družbeni razvoj in napredek, hkrati pa povzroča spremembe v procesih vsakdanjega življenja. Mobilni telefon s tem, ko posamezniku nudi središčni položaj v omrežju komunikacijskih praks v javnem prostoru, preoblikuje ustaljene ločnice med javnim in zasebnim. Posameznik je ne glede na prostor, v katerem se nahaja, postal lahko dostopen in dosegljiv, hkrati pa z uporabo mobilne telefonske komunikacije tudi zlahka dostopa do drugih.

3.1 Javni prostor

Nabor definicij javnega prostora kot ključnega razvijalca in kazalca družbenih razmer je tako mnogovrsten, raznolik in celo kontradiktoren kot le redko kateri družboslovni koncept (Nadal v Smithsimon 1999). Zelo široko ga definira Steven Carr, ki navaja:

»Javni prostori so tisti prostori, ki so široko dostopni, dovzetni, demokratični in pomembni predvsem zato, ker se v njih varujejo pravice tistih družbenih skupin, ki ga uporabljajo. Javni prostor mora biti dostopen vsem, zagotavljati mora pravico do delovanja in svobodnega izražanja, saj gre za javno polje, kjer se odvijajo socialno učenje, osebni razvoj in menjava informacij. V tem kontekstu je javni prostor šele prostor svobodnega delovanja, ki se nenehno spreminja, producira in rekonstruira« (Carr v Smithsimon 1999).

Če povzamemo, je javni prostor torej prostor, v katerem lahko posamezniki vstopajo v interakcije z drugimi in v katerem se odvijajo javne in zasebne aktivnosti, mednje sodi tudi uporaba mobilnega telefona.

Matthew Carmona deli javne prostore na tri tipe, in sicer zunanji javni prostor, notranji javni prostor ter notranji in zunanji navidezni (kvazi) javni prostor¹. Zunanji javni prostori so prostori, ki ležijo med zasebnimi posestvi, gre torej za trge, ceste, avtoceste, reke, obale, ruralna območja ... Notranji javni prostori so javne institucije, kot so muzeji, knjižnice, mestne dvorane, sredstva javnega prevoza in njihova postajališča (letališča, avtobusne in železniške postaje) (Carmona v Hajar in Reijndorp 2002: 111). Razlika med notranjimi in zunanjimi javnimi prostori je v odprtosti/zaprтости prostora, kar je pri načinih uporabe mobilnega telefona na javnih mestih izrednega pomena, saj kot ugotavlja Lasen (2002), posamezniki raje opravijo klic pred vstopom v zaprt javni prostor. Notranji in zunanji navidezni javni prostori so v zasebni lasti, a so vendarle del javne domene. Tak tip prostorov so restavracije, kavarne, športne dvorane, nakupovalna središča itd. (Carmona v Hajar in Reijndorp 2002: 111).

3.2 Redefiniranje javnega prostora s pojavom mobilne telefonije

Uporaba mobilne telefonije prinaša nova pojmovanja javnosti, zasebnosti in intimnosti oziroma spreminja načine življenja in delovanja v prostoru. Če smo se nekoč spraševali, ali prozorne javne telefonske govornice uporabniku dajejo dovolj intimnosti, se danes zdi, da javna navzočnost ni resna ovira za neprekinjeno telefonsko kramljanje. Nekdaj jasno ločene meje in prakse javnega in zasebnega prostora se danes prepletajo in dopolnjujejo. Javni prostor se spreminja v prostor, v katerem se manifestira množica glasov, kar Pajnikova (2007) pojasni na vsaj tri načine: kot vdor intimnosti, ki se prepleta z javnim, kot individualizacijo javnega prostora in kot vračanje teatraličnosti v javni prostor (glej Pajnik 2007: 39).

3.2.1 Vdor intimnosti v javno

Prakticiranje zasebnosti v javnem prostoru, kar je postala vsakdanja praksa, se pojavi, ko posamezniki na ulici, na avtobusu, v čakalnicah itd. opravljajo zasebne in intimne pogovore po mobilnem telefonu. Tovrstno razgaljanje zasebnega in

¹ V praktičnem delu naloge sem načine rab mobilnega telefona in odzive okolice nanje opazovala v vseh treh tipih javnih prostorov.

intimnega v javnem lahko razumemo kot krčenje javnega prostora in širjenje zasebnega. To pomeni, da se zasebno in intimno razraščata na račun javnega. Danes intimne vsebine, kot so težave v partnerskem odnosu, nezadovoljstvo na delovnem mestu, težave z otroki itd., niso več tabuji, o katerih bi se šepetalo za štirimi stenami. Mnogi z uporabo mobilnega telefona pogovore s tovrstno tematiko opravijo kar med vožnjo na avtobusu ali v trgovini med nakupovanjem osnovnih živil. Zasebne in intimne vsebine niso izključno domena zasebnega prostora, kot je to veljalo do razvoja mobilnega telefonskega komuniciranja. Za razliko od zgodnjih komunikacijskih praks² je za mobilno komuniciranje tudi značilno, da posamezniki v času pogovora niso fizično prisotni v skupnem javnem prostoru. Prav nasprotno, mobilna telefonska komunikacija nas lahko doseže, kjerkoli smo, še več, med pogovorom po mobilnem telefonu se lahko posameznik premika iz enega prostora v drug prostor, kar pomeni, da se lahko pogovor prične med vožnjo na vlaku, nadaljuje na ulici in konča v kavarni. Kljub prehajanju iz enega v drug prostor, posameznik ne bo zaznaval dogajanja v fizičnem prostoru, v katerem se nahaja med pogovorom, ampak bo njegova prisotnost vezana na zasebno razmerje v pogovoru po mobilnem telefonu. Tako mobilno telefoniranje proizvaja prakse, s katerimi se intimno vnaša v javno, obenem pa se ustvarja situacija, ko posamezniki v lastne intimne odnose nevede vključujejo še opazovalce. To so naključni udeleženci javnega prostora, ki so se v vlogi opazovalca in pasivnega udeleženca znašli povsem nehote, hkrati pa se tej vlogi ne morejo izogniti, saj je zanjo dovolj že trenutna prisotnost v prostoru (glej Pajnik 2007: 40). Tako so prisiljeni poslušati pogovor, ki jih načeloma ne zanima, s čimer uporabnik mobilnega telefona poseže v poslušalčevo zasebnost. Na drugi strani pa so tudi tisti, ki se pogovarjajo, izpostavljeni raznim motnjam in nadzoru okolice. Raziskave (Fortunati in drugi 2003) kažejo, da mnogi posamezniki priznavajo, da so, medtem ko hkrati hodijo po ulici in se pogovarjajo po mobilnem telefonu, v pogovoru pogosto nezbrani, saj zaradi hrupa okolice in radovednih oči mimoidočih posameznikov, težko sledijo vsebini pogovora.

V svoji raziskavi sem prepoznala številne situacije, v katerih so naključni udeleženci javnega prostora nehote postali pasivni udeleženci zasebnega mobilnega pogovora, njegova vsebina je nekatere spravljala celo v zadrego.

² »Rezoniranje v grški polis, razpravljanje na trgih v italijanskih mestih v obdobju renesanse ali v salonih in kavarnah kot javnih prostorih meščanske javnosti 18. in 19. stoletja v zahodni Evropi (Pajnik 2007: 44)«.

Najstnici na nabito polnem avtobusu zazvoni mobilni telefon. Na klic se brez obotavljanja odzove, kar ne sproži negativne reakcije okolice vse dokler se gospodična med pogovorom ne vznemiri in iz trenutka v trenutek vse bolj povzdiguje glas ter spreminja ton, ne da bi se tega sploh zavedala. »Stokrat sem ti že povedala, da se o tem ne bom več pogovarjala po mobilcu. Nehaj težit in če bi kaj rad, pridi po kosilu na igrišče«. Starejša gospa, ki je sedela ob jezni gospodični, se je obračala v drugo smer in tako dajala občutek, da se je pogovor ne tiče, medtem ko so se nekateri posamezniki, ki so stali blizu njiju, nasmihali in spogledovali.

Posamezniki, ki so na avtobusu stali/sedeli v neposredni bližini najstnice, ki se je pogovarjala po mobilnem telefonu, so se na mikrolokaciji javnega prostora znašli povsem naključno. Nihče izmed njih ni načrtoval, da bo na avtobusu sedel/stal v njeni bližini, zato lahko rečemo, da so prevzeli vlogo opazovalcev in pasivnih udeležencev telefonskega pogovora naključno in nehote. Hkrati bi se na polnem avtobusu tej vlogi tudi stežka izognili, obstaja namreč le možnost, da z avtobusa izstopijo in počakajo na naslednjega. Pri tem je potrebno omeniti, da se je v zaprtih javnih prostorih, ki so površinsko praviloma manjši kot odprti, vlogi pasivnega občinstva težje izogniti kot v odprtem javnem prostoru. Neugodje, ki so ga posamezniki občutili ob vstopu v zasebni svet posameznice, je večina izražala z neverbalnimi izrazi.

3.2.2 Individualizacija javnega prostora

Po drugi interpretaciji spreminjanja javnega prostora mobilna telefonija povečuje subjektivizacijo in individualizacijo javnega prostora, kar je posledica razraščanja intimnega v javnem. Tako javni prostor ni zgolj prostor skupnega, temveč se spreminja v razdrobljen sistem individualiziranih komunikacij, ki so, kljub temu da so prisotne v javnem prostoru, usmerjene izven njega. To pomeni, da se posameznik med pogovorom po mobilnem telefonu obrača od komuniciranja s trenutno prisotnimi h komuniciranju izven prostora in posledično izgublja občutek o dogajanju v fizičnem prostoru (glej Pajnik 2007: 45). Posameznik je poenostavljeno rečeno v času pogovora po mobilnem telefonu v fizičnem prostoru prisoten le s svojim govorom oziroma množico glasov, njegova pozornost in mentalna prisotnost pa sta usmerjeni v vsebino pogovora in s tem v nek drug prostor.

Koncept individualizacije lahko po Becku v osnovnem vidiku razdelimo na tri primarne dimenzije:

- dimenzija *osvobajanja* pomeni osvobajanje posameznikov od zgodovinsko določenih oblik socializacije in ravnanja;
- dimenzija *odčaranja* pomeni izgubo zaupanja v tradicionalne družbene norme in načine delovanja;
- dimenzija *reintegracije* pomeni, da prihaja do novih povezav in odnosov med ljudmi, ki jih posamezniki oblikujejo in vzpostavljajo v skladu s svojimi osebnimi interesi (Beck v Ule 2000: 32).

Prvi in drugi vidik individualizacije se kažeta kot dezintegracija iz sodobne družbe in izguba zaupanja tako v vrednote kakor tudi norme sodobne družbe. Tretji vidik pa postavlja v središče posameznika, njegovo voljo, pravilnost njegovih odločitev ter sklepanje novih odnosov in s tem posledično povezovanje med ljudmi. Če z omenjenimi dimenzijami poskušamo pojasniti interpretacijo Pajnikove (2007), torej da uporaba mobilnih telefonov v javnem prostoru povečuje stopnjo individualizacije javnega prostora, ugotovimo, da se v našem primeru na prvi pogled zrcalita prva in druga dimenzija. Javni prostor ni več prostor skupnega, temveč se v njem pojavljajo specifične individualizirane težnje, ki niso nujno v interesu celotne družbe, temveč le posameznih individuumov, zato v tem primeru ne moremo govoriti o elementu povezovanja. Posamezniki v tem pogledu delujejo v okviru lastnih koristi, prepričanj in interesov, ki lahko pripeljejo tudi do nereda in neorganiziranosti družbe. Na interpretacijo Pajnikove (2007) pa lahko pogledamo tudi z vidika dimenzije reintegracije, in sicer posameznikom je bila z razvojem novih komunikacijskih tehnologij, kamor sodi mobilni telefon, dana možnost komuniciranja in povezovanja s posamezniki v oddaljenih krajih. To predstavlja možnosti za sklepanje novih odnosov in poznanstev ter njihovo ohranjanje v času daljše fizične odsotnosti. Tako geografska oddaljenost ne implicira nujno različnosti, saj uporaba mobilnega telefona omogoča povezanost in družbene interakcije tudi s posamezniki na drugem koncu sveta.

3.2.3 Teatraličnost v javnem prostoru in dramaturški koncept

Kot primer tretje interpretacije spreminjanja javnega prostora navaja Pajnikova (2007) vračanje teatraličnosti v javni prostor. V skladu s to interpretacijo predstavlja uporaba

mobilnega telefona predstavo (ang. performens) zasebne in intimne komunikacije v javnem prostoru, kar dodaja fizičnemu javnemu prostoru novo razsežnost. Po tej interpretaciji pogovor po mobilnem telefonu javni prostor razširi in s tem nastajajo vmesni, fizično neoprijemljivi prostori komuniciranja, v katerih se izmenjujejo pozicije govorcev ter poslušalcev. Tovrstno teatraličnost lahko pojmuje kot novo obliko oživljanja javnega prostora ali pa jo razumemo kot posledico vdiranja zasebnega in intimnega v javno, torej kot obliko individualizacije prostora (glej Pajnik 2007: 46).

O tem, da lahko družbene interakcije opredeljujemo kot predstavo v javnem prostoru, je govoril že Goffman (1959, 1963), ki je družbeno življenje definiral skozi gledališko metaforo. Njegov pristop je poznan kot dramaturški model, saj je običajna interakcija zanj metafora za gledališko prizorišče, skozi katero obravnava vsako komuniciranje med dvema ali več osebami v vsakdanjem življenju. Vsaka družbena interakcija je sestavljena iz kompleksnega nabora formalnih elementov in predstavlja družbeno vzpostavitev, ki je v skladu z Goffmanovo gledališko analogijo oder, na katerem pride do srečanja (ang. encounter) med igralcem in občinstvom (glej Goffman 1963).

Če uporabo mobilnega telefona interpretiramo z omenjeno teorijo, lahko posamični pogovor po mobilnem telefonu v javnem prostoru razumemo kot posameznikovo predstavo pred občinstvom in za njega. V tem primeru občinstvo tvorijo naključni posamezniki, ki so se v trenutku pogovora znašli v istem fizičnem prostoru kot igralec. V predstavo oziroma pogovor se ne morejo vključiti, temveč lahko le zavzamejo pozicijo pasivnega občinstva oziroma opazovalca.

4. RAZSEŽNOSTI UPORABE MOBILNIH TELEFONOV V JAVNIH PROSTORIH

Raba mobilnega telefona predstavlja tako rekoč neobhoden družbeni fenomen človekove vsakdanjosti na prehodu iz 20. v 21. stoletje. Mobilni telefoni so zaradi enostavne uporabe in ugodne cene, ki je dosegljiva večini svetovne populacije, postali ena izmed najbolj razširjenih informacijsko komunikacijskih tehnologij. Kot ugotavlja Geser (2004), sta posedovanje in uporaba mobilnega telefona že postali univerzalni in vse navzoči aktivnosti, ki sta enako zastopani v vseh populacijskih segmentih družbe³.

4.1. Načini uporabe mobilnega telefona

Mobilna tehnologija v kombinaciji s sodobnimi medijskimi formami napreduje v smeri, ki ljudem omogoča ustvarjanje vedno novih in novih oblik interakcije in komuniciranja, ne da bi se uporabniki tega sploh zavedali. Ob tem postane samoumevno, da se razvijajo tudi nove rabe mobilne tehnologije tako v zasebnem kakor tudi v javnem prostoru, ki je fokus naše naloge. »Uporaba mobilnega telefona ni enotna aktivnost, zato je potrebno uporabnike obravnavati kot aktivne posameznike, ki se pri uporabi nahajajo v različnih prostorih in okoliščinah, so motivirani z različnimi cilji, imajo svojevrstne osebne lastnosti in v skladu s tem uporabljajo mobilni telefon v različne namene« (Geser 2004: 6). To pomeni, da je načinov uporabe mobilnega telefona številčno vsaj toliko, kot je uporabnikov oziroma če predpostavimo, da posamezniki uporabljajo mobilni telefon v skladu z normami, ki veljajo v različnih prostorih, lahko rečemo, da je načinov uporabe mobilnega telefona več kot uporabnikov. Za Geserja (2004) je uporaba mobilnega telefona večdimenzionalna aktivnost, ki je sestavljena iz vsaj treh neodvisnih dimenzij:

- dimenzije intenzivnosti uporabe mobilnega telefona;
- dimenzije ekstenzivnosti uporabe mobilnega telefona;

³ S problematiko, kakšne so značilnosti uporabnikov mobilnih telefonov v primerjavi z neuporabniki in kdo so tisti, ki so mobilni telefon prenehali uporabljati, se v nalogi nisem ukvarjala. Osredotočila sem se na najrazličnejše načine uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru in odnos okolice na omenjeno uporabo.

- dimenzije raznovrstnosti uporabe mobilnega telefona (Geser 2004: 6).

Intenzivnost uporabe mobilnega telefona se nanaša zgolj na vprašanje, kako pogosto oziroma koliko časa posameznik uporablja mobilni telefon. Pri tem zanemarimo funkcije in storitve mobilne telefonije, ki jih uporablja v tistem času. Pomembna je izključno časovna komponenta. *Ekstenzivnost uporabe* mobilnega telefona se nanaša na število partnerjev oziroma velikost socialnega omrežja, s katerim posameznik na različne načine komunicira z mobilnim telefonom. *Raznovrstnost uporabe* mobilnega telefona pa zajema obseg oziroma število različnih aplikacij, okoliščin in storitev, v katerih posameznik uporablja mobilni telefon. V tem oziru pogostost uporabe ni pomembna. Na empirični ravni omenjene dimenzije opredeljujejo ključne razlike v načinu uporabe mobilnega telefona (Geser 2004: 10). Za našo nalogo sta pomembni druga in tretja dimenzija, ki nam povesta, na kakšne načine posameznik uporablja mobilni telefon in kako se rabe razlikujejo v odvisnosti od prostora, v katerem se uporabnik nahaja, ter posameznika oziroma člana skupine, s katerim komunicira.

Sadie Plant (2001) v svoji etnografski študiji navaja, da je mobilni telefon postal značilnost fragmentirane identitete, kot neke vrste opora sebstvu v kompleksnem družbenem svetu. Stik med človekom in aparatom ponazarja z živalsko analogijo, ki opredeljuje tri tipične načine rabe mobilnega telefona. »Oklepni način« (ang. phone-shield) je Plantova prepoznala pri ženskah, ki so povedale, da jim mobilni telefon daje občutek varnosti in samozavesti ter jih hkrati varuje pred nezaželeno pozornostjo okolice na javnih mestih⁴. Uporaba mobilnega telefona, kar v tem primeru nujno ne pomeni pogovarjanja po mobilnem telefonu, temveč uporabo katerekoli aplikacije, daje okolici znak, da je posameznik zaseden, zato okolica z njim ne navezuje stikov. »Naježeni način« (ang. hedgehog way) upravlja z zasebnostjo v javnem prostoru, kar pomeni, da so klici skrbno izbrani, navidezna osamljenost pa je skrbno načrtovana. Tretji alternativni način rabe mobilnega telefona je »lisičji način« (ang. the fox), značilen za posameznike, ki jim mobilni telefon predstavlja osrednje orodje za upravljanje kaotičnega vsakdanjega tempa. V vrtincu takšnega načina življenja je mobilni telefon postal edini zmeraj prisotni element, na katerega se lahko zanesejo oziroma katerega se lahko oprimejo v vseh življenjskih situacijah, poleg tega pa jim omogoča tudi povezanost z družbo (Plant 2001: 62–67).

⁴ Uporabo mobilnega telefona v javnem prostoru z vidika družbene izolacije sta analizirala Geser in Goffman (glej Geser 2004 in Goffman 1963). Glej poglavje 4.1.3.

4.1.1 Uporaba mobilnega telefona v javnih prostorih

Lasen (2002) v primerjalni raziskavi o uporabi mobilnih telefonov na javnih mestih v Londonu, Madridu in Parizu ugotavlja, da se načini uporabe mobilnih telefonov razlikujejo glede na:

- državo in mesto: vsako(-a) mesto/država, v katerih so raziskovalci izvajali opazovanje, ima svoja nepisana pravila uporabe mobilnih telefonov, ki jih posamezniki upoštevajo;
- značaj prostora: načini uporabe mobilnega telefona se razlikujejo, če se v trenutku pogovora nahajamo v zaprtem ali odprtem prostoru;
- posameznikove značilnosti: osebne lastnosti so bistvenega pomena pri presojanju (ne)primernosti uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru (Lasen 2002: 7).

Analiza opazovanja v restavracijah, na ulici, v parku, na avtobusih in drugih javnih prostorih v treh mestih je med drugim pokazala, da število uporabnikov mobilnih telefonov na ulici v Parizu in Madridu prekaša število uporabnikov v Londonu. Kot se je pokazalo v intervjujih, opravljenih po opazovanju, so uporabniki mobilnih telefonov v Londonu zaskrbljeni zaradi možnosti kraje aparata. Zaradi strahu se izogibajo uporabi mobilnega telefona na tistih mestih, ki predstavljajo stopnjo tveganja. Poleg tega je za uporabnike mobilnih telefonov na javnih mestih v Londonu značilno, da so njihovi pogovori v primerjavi z uporabniki v Madridu in Parizu krajši. Predvsem v Parizu opazimo na ulicah, trgih in v mestnih kotičkih posameznike, ki se med pogovorom celo usedejo na klopi, ne da bi jim bilo pri tem nelagodno, nerodno ali bi občutili strah, da bi mimoidoči pogovor slišali. Posebna značilnost Pariza in Londona so tudi posamični deli mest, ki so jih opazovalci označili kot zbirališča, kjer se ljudje ustavijo, opravijo hiter telefonski klic in odidejo naprej. Pri tem se ne zavedajo, da to hkrati z njimi počne še najmanj deset ljudi. Takšni prostori so ponavadi avtobusne in železniške postaje, prostor pred izložbami velikih trgovskih centrov, križišča večjih ulic (glej Lasen 2002).

Z vidika opazovanja rabe mobilnega telefona v javnem prostoru, s čimer se ukvarjam tudi v svoji nalogi, so raziskovalci prepoznali bistvene razlike med uporabo mobilnega telefona v odprtih in zaprtih prostorih ter prostorih, kjer je raba mobilnega telefona prepovedana. Za *zaprte*, a še vedno javne prostore (restavracije, bari in pubi), ki jih je analiziral Lasen (2002), je značilno, da se posamezniki nahajajo fizično drug blizu

drugega, kar pomeni, da neznanci zlahka slišijo vsebino telefonskega pogovora, kar lahko moti uporabnika in poslušalca. Na eni strani uporabnik dobi občutek, da okolica prisluškuje vsebini njegovega pogovora, ki je lahko intimne narave, na drugi strani pa poslušalec nehote postane pasivni udeleženec pogovora, čeprav ga vsebina ne zanima. Intervjuvanci priznavajo, da je bližina neznancev eden primarnih razlogov, zakaj posamezniki pogovor raje opravijo med hojo po pločniku ali tik pred vstopom v zaprti prostor (glej Lasen 2002: 17–20).

Podatki Lingove (2002b) raziskave na primer kažejo, da kar dve tretjini anketirancev meni, da pogovor po mobilnem telefonu v zaprtem prostoru moti okolico. Tudi Plantova (2001) ugotavlja, da vrsta prostora, v katerem se posameznik nahaja med uporabo mobilnega telefona, bistveno vpliva na način uporabe. V svoji raziskavi je primerjala uporabo mobilnega telefona v sosednjih restavracijah, ki se med seboj razlikujeta le v načinu strežbe prehrane. V eni veljajo pravila klasične strežbe, torej hrano strežejo natakarji, druga restavracija pa je samopostrežna. Čeprav v nobenem prostoru ne obstaja jasna prepoved glede uporabe mobilnega telefona, je enkrat več posameznikov uporabljajo mobilni telefon v samopostrežni restavraciji (Plant 2001: 36).

V isti publikaciji se Plantova (2001) pri opisu rab mobilnih telefonov, ki kažejo na distinkcijo med javnim in zasebnim, naslanja na socialni model ameriškega sociologa Davida Riesmana, po katerem uporabnike razdeli na »traditional-directed«, »inner-directed« in »outer-directed«. *Tradicionalno usmerjeni* so nagnjeni k strogemu in doslednemu spoštovanju družbenih norm, ki opredeljujejo vedenje v prostoru. Za tovrstne posameznike in skupine je značilna redka uporaba mobilnih telefonov na javnih mestih in obsojanje posameznikov ter skupin, ki ne spoštujejo nepisanih pravil o rabi mobilnega telefona v javnem prostoru. Avtorica celo ugotavlja, da škandalizirajo rabe mobilnih telefonov na javnih mestih, ki rušijo meje med javnim in zasebnim. *Vase usmerjeni* običajno uporabljajo mobilni telefon v javnem prostoru, vendar so pozorni, da z aktom telefoniranja ne prekršijo tradicionalnih konvencij o ustrezni rabi v javnem prostoru. Mobilni telefon uporabljajo izključno za usklajevanje in organizacijo službenih in družinskih aktivnosti, ne tolerirajo pa rab mobilnih telefonov za druge namene. Klicev osebne narave z mobilnim telefonom ne opravljajo, temveč ugasnejo mobilni telefon in s tem skonstruirajo svojo nedosegljivost. Ostali dojemajo kršenje meja med javnim in zasebnim praviloma za povsem naravni del svobodnega in fleksibilnega načina življenja (Plant 2001: 69–70).

Z metodo opazovanja, ki sem jo uporabila v svoji nalogi, je težko prepoznati posameznike, za katere bi lahko trdila, da pripadajo prvi ali drugi skupini. Trenutna neuporaba mobilnega telefona namreč ni nujno odraz spoštovanja tradicionalnih konvencij, temveč je lahko povsem naključna in slučajna. Prostora, v katerih so posamezniki najpogosteje uporabljali mobilni telefon, sta ulica in kavarna, kjer sem prepoznala uporabnike, ki brez zadržkov opravljajo službene, družinske in intimne klice v javnem prostoru. Pri tem se ne ozirajo na neznane posameznike pri sosednjih mizah, ki lahko slišijo vse podrobnosti njihove intime.

4.1.2 (Ne)primerne rabe mobilnega telefona

Z izjavo »Mobilni telefon moti druge ljudi.« se je v raziskavi EURESCOM p903 strinjalo skoraj dve tretjini respondentov (Ling 2004b). Poleg tega rezultati kvalitativnih raziskav kažejo, da imajo ljudje zelo izdelana stališča o distinkciji med primerno in neprimerno rabo mobilnih telefonov na javnih mestih, pri čemer je pomembno poudariti, da meje med primerno in neprimerno rabo niso fiksne in jih je težko definirati. Odvisne so od karakteristik javnega prostora, situacije in kulturnega konteksta (Ling 2004b: 5–8). Ker v družbi ne obstajajo obče sprejeta pravila primerne vedenja v posamični situaciji, prihaja med posamezniki do razkoraka že pri definiranju situacije same. Kar predstavlja za nekoga kršenje norm in pravil vedenja v javnem prostoru, lahko drugi smatra za vsakdanjo rutino, kot je zanj na primer pogovor po mobilnem telefonu v vrsti na banki.

Plantova (2001) navaja kot središčni element delitve vedenja na (ne)primerno in (ne)sprejemljivo poleg sestave skupine⁵ tudi prostor. Določeni prostori so že apriori označeni kot neprimerni za uporabo mobilnega telefona, med drugimi je raba mobilnega telefona že prepovedana in ustrezno sankcionirana na letalih, med vožnjo z avtomobilom, med uporabo določenih aparatov. Avtorica posebej izpostavlja primer nekaterih restavracij v Kairu in Chicagu, kjer so zaradi pogoste rabe mobilnih telefonov, ki je motila prijetno atmosfero, uvedli dve coni. V eni je uporaba mobilnega telefona prepovedana, v drugi pa glede uporabe mobilnega telefona ne obstajajo omejitve, tako lahko posameznik v skladu z lastno voljo izbere primeren prostor zase (Plant 2001: 36).

⁵ Sestavo skupine po Plantovi (2001) obravnavam v poglavju 4.1.5.

Goffman je v preteklosti opozarjal že na motečnost stacionarnega telefona, saj nenadno zvonjenje telefona po njegovem prekine trenutni družbeni red oziroma zmoti prostor, v katerem smo obkroženi z drugimi ljudmi⁶. To lahko predstavlja vzrok za zadrego ali celo užaljenost, saj zvonjenje mobilnega telefona prekine trenutno interakcijo. Prav zvok je tisti element mobilnega telefona, ki ruši meje posameznikovega osebnega prostora. (Pre)glasno zvonjenje, posameznikova percepcija o (pre)glasnem pogovoru in občutek, da te uporabnik mobilnega telefona v javnem prostoru prisili v poslušanje pogovora, so elementi, ki so v javnem prostoru moteči. Dejstvo je, da zvonjenje mobilnega telefona prekine trenutno interakcijo in v skladu z Goffmanovo (1963) analogijo se interakcija v fizičnem prostoru z odra premakne v zaodrje, oder pa zavzame mobilna interakcija. Če povedano apliciramo na rabo mobilnih telefonov v prostorih, kjer se zadržujemo tudi sami, ugotovimo, da je uporaba mobilnih telefonov manj moteča in problematična v neformalnem okolju, ki ga ponavadi spremlja hrupna okolica. Takšni prostori so nakupovalna središča, dolge in široke ulice, bari, kjer se zadržujejo pretežno mladi. Na drugi strani pa uporaba mobilnih telefonov izzove neodobravanje in obsojanje v tistih prostorih, kjer je fokus večine pripadnikov prostora enak. Takšni prostori so kinodvorane, gledališča, cerkve, saj so vsi posamezniki, ki se v prostoru nahajajo, osredotočeni na isti izvor dogajanja. Zvonjenje mobilnega telefona v gledališču vsaj za kratek čas preusmeri pozornost z odra oziroma predstave med gledalce ali natančneje na posameznika, ki povzroča hrup. Za tovrstne prostore tudi velja, da pred prihodom mobilnih telefonov v njih telefonskega aparata sploh ni bilo, zato je uporaba mobilnega telefona v njih toliko bolj moteča in neprimerna (glej Goffman 1963).

4.1.3 Uporaba mobilnega telefona z vidika družbene izolacije

Posamezniki mobilni telefon v javnem prostoru vse pogosteje uporabljajo kot ščit oziroma pripomoček, ki daje okolici vtis, da so zasedeni in nepripravljeni na interakcijo. Geser (2004) trdi, da z uporabo mobilnega telefona ustvarjamo distanco do tujcev oziroma z njimi sploh ne vzpostavljamo stika, zaradi česar zamujamo priložnosti, ki nam jih okolica v danem trenutku ponuja (Geser 2004: 9). Če s

⁶ McLuhan gre še korak naprej in opredeli kot motečo samo prisotnost stacionarnega telefona v prostoru, kjer poteka neposredna interakcija. Telefonski aparat zanj predstavlja potencialno grožnjo, da bo zazvonil in tako prekinil interakcijo v prostoru (McLuhan 1964).

posamezniki v okolici ne želimo vzpostaviti stika, se temu s pomočjo mobilne telefonije izognemo tako, da nekoga pokličemo, beremo stara sporočila, gledamo fotografije. S tem se posameznik sicer ubrani pred vdorom tujcev v njegov zasebni prostor, vendar na način, ki nasprotno od povezovanja prinaša učinek socialne izolacije⁷.

Na problematiko potrebe po izolaciji v javnem prostoru je v sedemdesetih letih opozoril že Goffman (1963), ki je poudaril, da je posebej za ženske značilno, da se na javnih mestih ne želijo kazati same, saj bi s tem dajale okolici slab vtis o svojem socialnem statusu, predvsem pa bi se znašle v nezaščitenem položaju, ki bi ga lahko izkoristili neznani moški v njihovi bližini.

Za razumevanje pojava socialne izolacije v kontekstu uporabe mobilnega telefona si je potrebno ogledati Goffmanovo (1963) teorijo o medosebnem komuniciranju, ki predpostavlja, da igrajo posamezniki v svojem življenju različne vloge. Pri tem lahko delujejo bodisi tako, kot želijo sami, bodisi tako, kot od njih pričakuje okolica. Osrednji element interakcij, v katerih torej posamezniki igrajo različne vloge, je »ohranjanje obraza«. Posameznik si prizadeva vzpostaviti in ohraniti dober obraz na dva načina:

- *s procesom izogibanja* kot zaščitne strategije: posameznik se v družbenih interakcijah izogiba stikom, ki bi lahko predstavljali grožnjo njegovemu obrazu;
- *s procesom popravljanja* kot obrambne strategije: če se posameznik ne uspe izogniti grožnji, nastopi proces, v katerem z izpostavljanjem njegovih pozitivnih lastnosti popravlja svoj obraz (Goffman 1963: 15).

Posameznikova težnja po ohranjanju dobrega obraza lahko pripelje do situacije, v kateri se posameznik na javnih mestih izmika stikom z neznanimi ljudmi, saj le-ti predstavljajo potencialno grožnjo njegovemu obrazu.

V kavarni k moškemu ob točilnem pultu prisede gospa, ki neznanca ob prihodu vljudno pozdravi. Ta ji v zadregi odzdravi, v naslednjem hipu pa vzame z mize mobilni telefon in se zagleda v njegov ekran (se ne pogovarja po mobilnem telefonu). Gospa se nato zaplete v klepet z natararico in se do odhoda za svojega soseda ne zmeni več.

⁷ O socialni izolaciji na tem mestu govorimo v smislu izolacije od ljudi, ki jih posamezniki ne poznajo.

Kljub temu da je pozdrav ob vstopu v prostor vljudnostna gesta, lahko za nekatere predstavlja uvod v družbeno interakcijo. V opisanem primeru se je posameznik nadaljevanju kakršnegakoli stika izognil z uporabo mobilnega telefona. Tovrstni način uporabe je povsem nasproten opredelitvi mobilne telefonije kot informacijsko komunikacijske tehnologije, ki omogoča družbeno integracijo in povezovanje. Posameznikova dosegljivost in s tem posledično možnost prisotnosti v vsakem trenutku in v vsakem prostoru pozitivno vpliva na izboljšanje in upravljanje družbenih interakcij ter omogoča večjo povezanost med posamezniki. Opisani primer rabe mobilnega telefona v kavarni pa implicira nasprotno. Posameznik lahko v javnem prostoru uporabi mobilni telefon, da se umakne v svoj miselni svet in ubrani pred stiki z okolico.

4.1.4 Uporaba mobilnega telefona z vidika globalnega nomadstva in odsotne prisotnosti

Po mnenju nekaterih avtorjev (Geser 2004, Fortunati in drugi 2003) živimo danes v obdobju t.i. »globalnih nomadov«, ki lokalne, državne ali celo medcelinske fizične omejitve presegajo s pomočjo mobilne telefonije. V najbolj splošnem pomenu gre za posameznike, ki se čutijo integrirane v okolje, čeprav njihovo delovanje ni nujno vezano na neko fiksno mesto. Pri tem globalno razumemo v smislu Trčkove (2003) opredelitve procesa globalizacije kot možnosti »preseganja teritorialnih, običajno nacionalnih meja in možnost povezovanja in integriranja akterjev v nove časovno prostorske kombinacije« (Trček 2003: 41). Mobilna telefonija pri tem igra zelo pomembno vlogo, saj omogoča preseganje prostorsko teritorialnih omejitev. Tako globalni nomad pri svojem delovanju ni vezan na prostor in čas (Geser 2004: 15).

V kontekstu mobilne telefonije bi lahko rekli, da je posameznikova prisotnost odvisna tudi od njegove dosegljivosti. Ni namreč pomembno, kje se nahajaš, pomembno je, da te mobilna telefonska komunikacija lahko doseže. Mlinar (1994) v okviru globalnega nomadstva govori o ubikvitetni prisotnosti, s katero pojasnjuje proces deteritorializacije sodobne družbe (Mlinar 1994: 102). Ubikvitetna prisotnost pojasnjuje nekaj/nekoga, ki je prisoten vsepovsod, ubikvitetnost⁸ pa se nanaša na »ključno idealnotipsko imanentno lastnost digitaliziranih informacij« (Trček 2003: 20).

⁸ Trček utemeljuje ubikvitetnost v kibernetnem prostoru, »ki je primarno prostor informacijskih tokov, za katere je značilno, da se do njih da priti in z njimi manipulirati globalno, v realnem času in nepretrgoma. Ob globalnosti informacij je za ubikvitetnost informacij zlasti ključna dostopnost v realnem času« (Trček 2003: 20).

Mobilna telefonija omogoča temelje za prisotnost vsepovsod, saj uporabniku na primer ni potrebno sedeti v službi, da bi opravljal delovne obveznosti. Posameznik lahko deluje kjerkoli in ni vezan na točno določeno mesto ali celo premikanje iz enega prostora v drugega. Za delovanje zadošča dosegljivost v vsakem trenutku. S prostorskega vidika je to proces deterritorializacije, s čimer nastajajo pogoji za zблиževanje posameznika in globalne družbe na ravni svetovnega sistema. Tako se zdi, da nova informacijsko komunikacijska tehnologija vedno učinkoviteje premaguje prostor kot oviro in vodi v univerzalno dostopnost.

Na navidezno obraten pojav od globalnega nomadstva v sodobni družbi je opozoril Gergen (glej Gergen v Katz in Aakhur 2002) s sintagmo »odsotna prisotnost« (angl. absent presence), ki opisuje fizično prisotnega, a hkrati v nek drug tehnološko podprti svet odmaknjene posameznika. Odsotna prisotnost slika situacijo, ko se posameznik pogovarja po mobilnem telefonu, čeprav je fizično prisoten v neki drugi trenutni interakciji:

»Skrbi me naraščajoča zbežanost in razcepljenost zavesti, ki so jo izzvale informacijsko komunikacijske tehnologije, še posebej mobilni telefon. Čeprav je nekdo fizično navzoč, je lahko popolnoma vsrkan v nek drug tehnološko posredovani svet. Običajno je to svet pasivnih in aktivnih odnosov, v katerih nastajajo in se vzdržujejo področja prikritih pomenov, ki se vedno bolj neopazno vključujejo v svet popolne navzočnosti« (Gergen v Katz in Aakhur 2002: 227).

Gergen torej razmišlja o odsotnosti v oziru na predhodno interakcijo, iz katere posameznik (ne)hote izstopi zaradi uporabe mobilnega telefona, kar pomeni, da prisotnost v določenem trenutku postane paradoksalno odsotna. To pomeni, da lahko pozornost, misli in čute v medosebnih odnosih fizično navzočih ljudi v vsakem trenutku, ko na primer zazvoni mobilni telefon, pritegne drugo, zunanje omrežje. Med izvajanjem svoje raziskave sem zelo pogosto naletela na takšno situacijo.

Za mizo v baru sedi pet srednješolcev, ki se pogovarjajo, hihitajo ter obenem pogledujejo v smeri dveh deklet, ki stojita pri točilnem pultu in se čez čas pridružita družini za mizo. Pogovor postaja vse glasnejši in poln smeha, kar pa enega izmed fantov, ki mu zazvoni mobilni telefon, ne odvrne od tega, da bi klic sprejel. Premakne se k robu mize in kljub veselemu in sproščenemu vzdušju, zazrt v tla, opravi vsaj štiri minute trajajoč telefonski pogovor.

V restavraciji sedita dve dekleti in ob kosilu sproščeno kramljata, medtem ko njun pogovor zmoti zvonjenje mobilnega telefona. Do omenjenega trenutka prijeten pogovor se spremeni v dolgčas na eni strani. Ena izmed deklet nadaljuje s kosilom, medtem ko se druga vživi v pogovor in s kriljenjem rok ter z glasnim smehom pritegne pozornost vsaj treh omizij v bližini.

Zdi se, da v situacijah, ko zvonjenje mobilnega telefona prekine trenutno družbeno interakcijo v javnem prostoru, vzdušje v fizični interakciji ni pomembno. Posameznik, ki mu zazvoni mobilni telefon, le redko ignorira klic in nadaljuje trenutni pogovor, v večini primerov je mobilni telefonski klic tisti, ki ga bolj pritegne. Na takšen način postane posameznik, kljub fizični prisotnosti v prostoru, mentalno prisoten v drugem komunikacijskem odnosu.

4.1.5 Odzivi na klice v javnih prostorih

Posamezniki se na zvonjenje mobilnega telefona v javnem prostoru različno odzivajo. Plantova (2001) prepozna naslednje načine: odmik (ang. flight), izključitev (ang. suspension) in vztrajanje (ang. persistence). *Odmik* predstavlja situacijo, v kateri se posameznik ob zvonjenju mobilnega telefona nemudoma umakne iz trenutne družbene interakcije in odgovori na telefonski klic. Med pogovorom ne moti ostalih, saj se umakne v drug prostor. *Izključitev* pomeni situacijo, v kateri se posameznik ob zvonjenju mobilnega telefona iz družbe ne umakne, vendar tudi ne nadaljuje neposredne interakcije, v katero je bil vpleten do trenutka, ko mu je zazvonil mobilni telefon. Uporabnik se oglasi na mobilni telefon in se preneha pogovarjati s tistimi, ki so prisotni v trenutni interakciji. *Vztrajanje* pa pomeni, da posameznik ostane v trenutni interakciji in jo kljub temu da se oglasi na mobilni telefon, nadaljuje. V tem primeru se posameznik pogovarja vzporedno s kličočim in posamezniki v fizičnem prostoru. Slednja interakcija se od izključitve loči po tem, da imajo prisotni v trenutni interakciji občutek, da uporabnik mobilnega telefona ni pozabil na njihovo prisotnost. Pri vseh omenjenih odzivih obstaja stopnja tveganja, da se bodo posamezniki, ki so fizično prisotni v družbeni interakciji, počutili zanemarjene in odrinjene ter dobili vtis, da se posameznik, ki je sprejel telefonski klic, raje pogovarja z osebo po telefonu kot z njimi (Plant 2001: 31–32).

Pri odzivu na telefonski klic in nadaljnem vedenju posameznika ob uporabi mobilnega telefona v javnem prostoru je zelo pomembna tudi sestava skupine, v kateri se uporabnik mobilnega telefona nahaja. Njegovo vedenje med znanci in prijatelji je drugačno in celo nasprotno vedenju v krogu neznancev ali poslovnih partnerjev. Plantova (2001) navaja dve vrsti skupin: *insajderji* (ang. innies) in *outsajderji* (ang. outies). Za prvo skupino velja, da je uporaba mobilnega telefona v njej diskretna, kar pomeni, da posameznik zapusti omizje ali prostor, ko prejme oziroma prične telefonski klic. Ob zvonjenju, piskanju ali vibriranju mobilnega telefona člani skupine pokažejo nenaklonjenost in neodobravanje do tistega, ki je zmotil pogovor, kar ponavadi storijo s telesno držo (npr. se obrnejo stran) in kretnjami ter na takšen način ustvarjajo navidezne bariere oziroma meje med preostalo skupino in posameznikom, ki uporablja mobilni telefon. V skupini ne obstajajo napisana pravila, kako naj bi se posameznik vedel ob uporabi mobilnega telefona, vendar opazovane reakcije potrjujejo, da so tovrstna pravila molče priznana. Posamezniki se o njih ne pogovarjajo, vendar pričakujejo, da bodo člani skupine percepirali uporabo mobilnega telefona na enak način kot oni. Pravila uporabe mobilnega telefona v drugi skupini so nasprotna, saj je mobilni telefon v njej bolj »domač«, njegova uporaba ni označena za motečo in nezaželeno. Ko uporabnik mobilnega telefona oceni, da ga bodo prisotni v interakciji razumeli, če se bo oglasil na klic, to tudi stori in se ponavadi niti ne umakne iz trenutnega družbenega okolja. Pogosto skuša nadaljevati pogovor v fizični interakciji in obenem opraviti telefonski klic (Plant 2001: 32–33). V realnosti sta omenjeni skupini redki, pogosteje imamo opravka z mešanimi skupinami, ki vsebujejo vedenjske elemente obeh, kar je znotraj skupine pogosto lahko vzrok za razhajanje in konflikt.

4.2 Omejevanje uporabe mobilnih telefonov v javnih prostorih

Ko so si intimni telefonski pogovori utrli pot v javni prostor, so se vzporedno pojavile težnje po omejitvi njihove uporabe. Najpogostejša oblika omejevanja je *prepoved uporabe* mobilnega telefona (primer: izključitev ali popolno utišanje). Bolj radikalni posegi pa lahko pripeljejo do motenja signala ter do *začasnega* ali celo *trajnega odvzema* telefonskega aparata. Poglavitna elementa pri omejevanju uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru sta trajna in aktivna omejitev, kar pomeni, da

obstaja prepoved uporabe mobilnega telefona ves čas zadrževanja v določenem prostoru. Aktivno omejevanje pa se nanaša na izvajanje nadzora in pomeni, da je posameznikova (ne)uporaba ves čas nadzirana (glej Krapež v Vehovar 2007).

Goldensohn (2004) je nadzor nad uporabo mobilnega telefona razdelil na tri stopnje: prostovoljno omejevanje na strani uporabnika, neformalni družbeni nadzor in formalni institucionalni nadzor. Pri *prostovoljnem omejevanju na strani uporabnika* je večji del nadzora odvisen od uporabnika samega. Tehnologija ponuja posamezniku vrsto omejitvenih funkcij, ki jih lahko določi sam: kdaj bo njegov telefon izključen ali prižgan, kako glasno bo aparat zvonil oziroma če sploh bo zvonil, ali se bo na klic odzval ali bo poklical nazaj, komu bo zaupal svojo telefonsko številko. Tako način odziva na klic kakor tudi odločitev o sprejetju klica sta povsem odvisna od uporabnika, ki lahko kličočemu na subtilen način pove, do katere mere je v določenem trenutku pripravljen na komunikacijo. Dodatni dejavniki pri omejevanju uporabe mobilnega telefona so *neformalni družbeni mehanizmi*, ki uporabniku na neposredni ali posredni način sporočajo, da je uporaba mobilnega telefona nezaželena. Pri tej vrsti omejevanja ne gre za zapisana pravila in zakone, temveč za nepisana pravila vedenja, ki veljajo v posamičnih prostorih. *Formalni institucionalni nadzor* pa zajema pravila, ki omejujejo, prepovedujejo ali onemogočajo uporabo mobilnega telefona v določenih prostorih (Goldensohn v Geser 2004: 7). Ob tem Goldensohn poudarja, da je »neformalni način nadzora uspešnejši, ker je formalna institucionalizirana kontrola v večini primerov neobstoječa ali nemogoča. Prav zato uporabniki v večini pozdravljajo neformalne etične kodekse uporabe mobilnega telefona« (Goldensohn v Geser 2004: 34).

Uporaba mobilnega telefona ni predmet zakonskega urejanja, sfera mobilne telefonske komunikacije je namreč najpogosteje urejena z internimi pravili organizacij ali s splošno sprejetimi kodeksi primerne vedenja. Najhujši ukrep, ki lahko doleti uporabnika mobilnega telefona, je začasni odvzem aparata in ker gre v tem primeru za kratkotrajno odtujitev osebne lastnine, mora biti ukrep pravno utemeljen. Največkrat so podlaga za to varnostni ali zdravstveni predpisi. Ukrep odvzema mobilnega telefona mora biti v sorazmerju z grožnjo ali s kršitvijo, ki jo uporaba mobilnega telefona predstavlja ali omogoča. Blažja različica omenjenega ukrepa je prepoved uporabe aparata, bodisi izključitev bodisi popolno utišanje. Na to prepoved pogosto naletimo na letalih, v bolnišnicah in na krajih, kjer bi zaradi uporabe lahko prišlo do tehničnih zapletov. Tudi za tovrstne ukrepe velja, da morajo imeti pravno

podlago. Uporabniku najprijaznejša so različna avdiovizualna opozorila, naj utiša svoj mobilni telefon, kar je tudi najpogostejši način omejevanja uporabe (Krapež v Vehovar 2007: 278).

Iz različnih načinov omejevanja uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru lahko ugotovimo, da odločitev o uporabi mobilnega telefona največkrat ostaja v domeni uporabnika, ki sam izbere, do katere mere bo upošteval obstoječa družbena pravila in navade. To mu daje moč, da potrjuje ali zavrača ustaljene smernice vedenja v družbi.

4.3 Vpliv rabe mobilne telefonije na zasebnost

Kot ugotavlja poročilo Privacy and Human Rights 2006⁹, je zasebnost temelj človekovega dostojanstva in ena izmed najpomembnejših človekovih pravic, ki je zaščiten z mednarodnimi akti, predvsem pa jo opredeljuje Splošna deklaracija človekovih pravic. Robert Ellis Smith (2006) pravi, da je zasebnost »želja vsakega posameznika po fizičnem prostoru, v katerem nas nihče ne moti, ne nadleguje, ne spravlja v zadrego in v katerem imamo možnosti in priložnosti sami nadzorovati čas ter način razkrivanja zasebnih informacij« (Smith v Privacy and Human Rights 2006). V Poročilu je zasebnost razdeljena na štiri različne, vendar tesno povezane dimenzije: informacijska zasebnost, zasebnost telesa, komunikacijska zasebnost in prostorska zasebnost.

Informacijska zasebnost je »zahteva posameznikov, skupin in institucij, da sami zase odločajo, kdaj in v kakšnem obsegu bodo drugim posredovali informacije o sebi« (Michael v Privacy and Human Rights 2006). Nanaša se na posameznikovo možnost izbire, da določene osebne informacije zadrži zase, vendar pred državo in njenimi organi tega ne more preprečiti. Slednji namreč za svoje delovanje potrebujejo posameznikove osebne podatke, zato je potrebno in bistveno, da ti organi delujejo transparentno in v skladu z zakonodajo (Kovačič 2006: 27). *Zasebnost telesa* se nanaša na zaščito in nedotakljivost posameznikovega telesa pred raznimi postopki. Pri *komunikacijski zasebnosti* gre za pravico, da drugi brez naše vednosti in dovoljenja ne morejo in ne smejo spremljati naše komunikacije. To pomeni, da se

⁹ Privacy and Human Rights 2006. An International Survey of Privacy Laws and Developments. Dostopno na <http://www.privacyinternational.org/> (13. junij 2008)

»vsakomur priznava tajnost pisem in drugih občil, ki se v tem primeru razlagajo zelo široko, saj oblika in vsebina sporazumevanja nista pomembni. Sem torej sodijo telefonske komunikacije, elektronska pošta, tekstovna sporočila ...« (Kovačič 2006: 248). *Prostorska zasebnost* pa se nanaša na omejevanje vdiranja okolice v družinska in druga okolja, kot sta delovno mesto in javni prostor.

V nalogi me zanima vidik zasebnosti v sferi prostora, ki je postal aktualen prav z masovno uporabo mobilnih telefonov v javnem prostoru. »Intimna telefonska komunikacija kolonizira javna mesta na način, ki je bil nekoč strogo rezerviran za zasebne prostore« (de Gournay 2002: 195). Na tem mestu Puro govori o »dvojni privatizaciji javnih prostorov« in poudarja, da se posameznik med pogovorom po mobilnem telefonu nahaja v lastnem zasebnem prostoru, kar pomeni, da posamezniki, ki uporabnika obdajajo oziroma se nahajajo v njegovi neposredni bližini, vstopajo v njegov zasebni prostor. Ker posameznik med mobilnim telefonskim pogovorom, zaradi katerega je manj dostopen interakcijam v fizičnem prostoru, napolni javni prostor z intimnimi temami in vsebinami, podvoji privatizacijo javnega prostora (Puro 2002: 23–24).

4.4 Spoštovanje norm in pravil vedenja v javnih prostorih

Včasih je bilo označeno kot nevljudno, če je nekdo vskočil drugemu v besedo. Danes se s tovrstnim vedenjem srečujemo ves čas, saj se posamezniki med interakcijo v fizičnem prostoru oglašajo na telefonske klice in vzporedno pričenjajo novo interakcijo z osebo, ki v trenutni interakciji ni fizično prisotna. Zdi se, da uporaba mobilnih telefonov na javnih mestih ruši niz nepisanih pravil tako v družbenih interakcijah kakor tudi v vedenju na splošno. »Družbene norme pogojujejo družbene sankcije, ki so lahko pozitivne, te nagrajujejo vzorno delovanje, in negativne, ki predstavljajo kazen za kršitelje« (Goffman 1963: 124). Po Goffmanu (1963) je pomembno ločiti dvoje vrst norm in pravil. V prvem primeru gre za norme in pravila, ki implicirajo zakonsko obveznost in dolžnost posameznika, da jih spoštuje in izpolni, saj mu sicer sledijo formalne negativne sankcije. Druga vrsta pa so norme in pravila, v skladu s katerimi posamezniki delujejo zaradi pričakovanj okolice in niso zapisana (Goffman 1963: 125).

Plantova (2001) ugotavlja, da čeprav ljudje redko razpravljajo o pravilih uporabe mobilnega telefona, ta pravila dejansko obstajajo. Norme niso nujno formalno zapisane oziroma kodificirane, a delujejo kot pravila, ki jih posamezniki upoštevajo. Možne sankcije za kršitelje nepisanih oziroma nekodificiranih norm uporabe mobilnih telefonov je zajela v svojih etnografskih študijah. Kršenje norm je prepoznala: v pogledu posameznika, ki je izražal neodobravanje do neustrezne ali neprimerne uporabe mobilnega telefona, v iskanju neke druge zaposlitve v času, ko se sogovornik v neposredni interakciji pogovarja po mobilnem telefonu, v glasnih komentarjih neodobravanja ob uporabi mobilnega telefona (Plant 2001: 32).

Podobno kot Plantova (2001) tudi Ling (2004b) problematizira ustrezno uporabo mobilnega telefona na javnih mestih in izpostavlja tri najpomembnejše okoliščine, v katerih je uporaba mobilnega telefona problematična z vidika (ne)spoštovanja pravil oziroma norm:

- uporaba mobilnega telefona na javnih mestih, kjer delovanje uokvirjajo družbene norme (gledališče, restavracije);
- izmenjavanje trenutne interakcije z interakcijo po mobilnem telefonu;
- odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona (zadrega ob poslušanju pogovora drugih po mobilnem telefonu) (Ling 2004b: 125).

Ling (2004b) pojasnjuje, da je zelo pomembno tudi, kako se uporabnik mobilnega telefona opraviči okolici, ki jo je zmotil v trenutni interakciji. V opravičilo lahko posameznik, ki se je pogovarjal po mobilnem telefonu: opredeli identiteto kličečega, pojasni vsebino pogovora in se ne nazadnje umakne s področja trenutne interakcije. Opredeljenost in percepcija norm uporabe mobilnega telefona sta do neke mere odvisni tudi od neposredne interakcije oziroma od posameznikov, ki so v to interakcijo vključeni. Vsekakor je manj vpljudno, če se oglasimo na mobilni telefon med neposredno interakcijo s prijatelji, kot pa če se na klic odzovemo, ko smo v družbi ljudi, ki jih komaj poznamo. Tako predstavlja mobilni telefon grožnjo vsaki neposredni interakciji (Ling 2004b: 132).

5. OPAZOVANJE RAB MOBILNEGA TELEFONA V JAVNIH PROSTORIH - ŠTUDIJE PRIMEROV

5.1 Namen in značilnosti raziskave

Kvalitativna metoda, uporabljena v praktičnem delu naloge, je opazovanje, s katerim sem želela prepoznati in natančno zabeležiti čim več načinov uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru, sestavo skupine, v družbi katere posameznik uporablja mobilni telefon in raznovrstne odzive okolice na uporabo. Nadalje sem v analizi želela prepoznati in ovrednotiti pomen prostora in njegov vpliv na uporabo mobilnega telefona. Predmet raziskave so torej načini uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru in odnos neposredne okolice, ki uporabo spremlja. Metodo opazovanja sem izbrala, ker »neposredna udeležba v naravnem okolju ohranja kompleksnost vsakdanjih situacij in daje stvarnejša spoznanja« (Mesec 1998: 35).

Bistvo raziskave ni prisluškovanje vsebinam telefonskih pogovorov in številčno ovrednotenje (ne)uporabnikov mobilnih telefonov, temveč odgovoriti na vprašanja: Ali sestava skupine, v družbi katere posameznik uporablja mobilni telefon ter vrsta prostora, v katerem se med uporabo nahaja, vplivata na način uporabe mobilnega telefona? Zanima me, ali in kako raba mobilnega telefona spremeni potek posameznikovega delovanja in družbene interakcije? Posebej sem se osredotočila tudi na odzive okolice, ki spremljajo rabo mobilnega telefona in s tem določajo meje in pravila (ne)primerne rabe mobilnih telefonov v javnem prostoru.

Prostori uporabe mobilnega telefona se med seboj razlikujejo, zato sem opazovanje izvajala v štirih različnih javnih prostorih: v kavarni, na mestni ulici, v čakalnici in na avtobusu. Izbor prostorov opazovanja ni reprezentativen, temveč zgolj kombinacija priročnega, dostopnega in naravnega. Opazovanje sem v mesecu maju in juniju 2008 izvajala ob delovnikih od 8. do 16. ure, maksimalno eno uro v istem prostoru. V vseh prostorih sem opazovanje skupno izvajala 40 ur, oziroma 10 dni, 4 ure dnevno. V raziskavo sem zajela 2.070 uporabnikov (glej sliko 5.1.1) mobilnih telefonov na javnih mestih, ki so uporabljali različne telefonske aplikacije (glej tabelo 5.1.1). Ob tem je potrebno poudariti, da je samo z opazovanjem v javnih prostorih, ki sem jih analizirala, pogosto težko določiti, katero aplikacijo mobilnega telefona uporablja posameznik. Pri pogovoru po mobilnem telefonu ni dileme, težave se pojavijo pri definiranju uporabe mobilnega telefona v primerih, ko posameznik piše sporočilo,

preverja zgrešene klice, gleda fotografije, vpisuje dogodek v svoj koledar. V naštetih situacijah so telesna drža, geste in mimika zelo podobne.

Slika 5.1.1: Uporabniki mobilnih telefonov glede na prostor uporabe

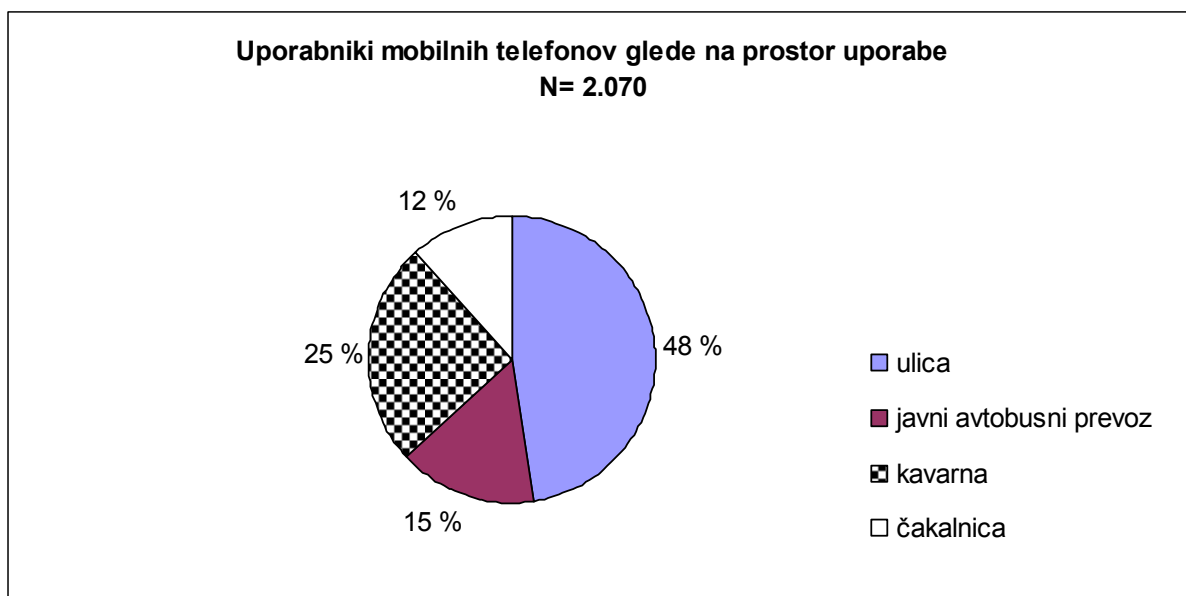

Tabela 5.1.1: Načini uporabe mobilnih telefonov in odzivi okolice nanje v posamičnih prostorih

	število posameznikov, ki so telefonirali	število rab drugih aplikacij	skupaj
ulica	748 76 %	238 24 %	986 100 %
avtobus	194 61 %	124 39 %	318 100 %
kavarna	378 72 %	146 28 %	524 100 %
čakalnica	167 69 %	75 31 %	242 100 %

5.2 Načrtovanje in potek raziskave

Raziskavo sem načrtovala v sosledju petih korakov (glej Mesec 1998). Najprej sem definirala namen in raziskovalna vprašanja¹⁰. V drugem koraku sem definirala enote opazovanja, to so posamezniki oziroma uporabniki mobilnih telefonov v javnem prostoru. V nadaljnji analizi so me z vidika reakcij, ki so jih uporabniki mobilnih telefonov izzvali, zanimali tudi trenutni neuporabniki¹¹ mobilnih telefonov. To so lahko posamezniki, ki so se z uporabniki mobilnih telefonov naključno znašli v istem prostoru in ob istem času, ter posamezniki, ki so uporabnike mobilnih telefonov spremljali oziroma so del skupine, v kateri se uporabnik nahaja. Sledila je faza zbiranja empiričnega gradiva, v kateri sem izbrala prostor opazovanja in definirala čas opazovanja, ki sem ga prilagodila dostopnosti prostora, natančneje uradnim uram institucij in voznemu redu avtobusnih voženj. Nadalje sem pripravila instrument, to je opazovalni list¹², s pomočjo katerega sem sistematično beležila dogajanje v prostoru. Da bi se izognila subjektivnosti in posploševanju, sem sproti zapisovala vse, kar se je nanašalo na izbrane enote opazovanja. V tej fazi je pomembno povedati, da posamezniki niso bili seznanjeni s tem, da jih opazujem. Sledila je četrta faza, v kateri sem analizirala gradivo oziroma smiselno povezala in uredila vse zapise, beležke in opise posamičnih opazovalnih listov. V zadnji fazi sem s pomočjo rezultatov analize gradiva interpretirala izsledke raziskave in jih poskušala primerjati s teoretskimi izhodišči, obravnavanimi v prvem delu diplomske naloge.

5.2.1 Izvajanje opazovanja na mestnih ulicah

Opazovanje na ulicah v centru Maribora sem v mesecu maju 2008 izvajala dva tedna, natančneje deset dni, 4 ure dnevno, pretežno dopoldne. Večji del opazovanja sem sedela na klopeh ali terasi kavarn, mimo katerih so hodili in se sprehajali posamezniki. V svoje opazovanje sem zajela mimoidoče, ki so na različne načine uporabljali mobilni telefon v moji neposredni bližini.

Rabo mobilnih telefonov sem opazovala na treh frekventnih mestnih središčih: na Glavnem trgu, Grajskem trgu in v Slovenski ulici. Glavni trg s Starim mostom

¹⁰ Glej poglavje 5.1.

¹¹ Na tem mestu velja opozoriti, da se v nalogi ne ukvarjamo z demografskimi značilnostmi (ne)uporabnikov, kot so spol, starost, izobrazba ...

¹² Glej prilogo 1.

povezuje levi in desni breg Drave, kar pomeni, da ga prečkajo vsi tisti, ki iz bolnišnice, srednjih šol, nakupovalnih središč prihajajo v strogi center mesta. Grajski trg sem izbrala, ker je v dopoldanskih urah pomembno zbirališče srednješolcev, študentov in uslužbencev, ki v tem predelu mesta najdejo primeren prostor za malico. Na Slovenski ulici se nahajajo trgovine z oblačili in obutvijo ter dnevni bari, zato tukaj nikoli ne manjka gneče in mestnega vrveža.

5.2.2 Izvajanje opazovanja na avtobusu

Opazovanje na mariborskih mestnih avtobusih sem izvajala 10 dni v jutranjem in popoldanskem času, 4 ure dnevno, v mesecu maju 2008. Rabo mobilnega telefona sem opazovala na treh avtobusnih linijah. Izbrala sem progo številka 6, ki vozi najpogosteje, ter povezuje center mesta s Pohorsko vzpenjačo. Pod Pohorjem so se v devetdesetih letih razvila spalna naselja, od koder prebivalci odhajajo zjutraj v šolo/sluzbo in se popoldne vračajo domov. Proga številka 1 povezuje mestno središče s Teznom, kjer je nekdanje z velikim številom zaposlenih delovala Tovarna avtomobilov Maribor. Danes so prebivalci tega predela večinoma zaposleni v centru mesta. Izključno v popoldanskem času sem izvajala opazovanje tudi na avtobusu Pikapolonica, ki vozi po peš coni strogega centra mesta in sprejme le 22 potnikov (10 sedežev in 12 stojšč). Postajališča Pikapolonice so v bližini šolskih središč, zato to sredstvo prevoza pogosto uporabljajo dijaki in študentje.

5.2.3 Izvajanje opazovanja v kavarni

Opazovanje načinov uporabe mobilnega telefona sem v mesecu maju izvajala tudi v dveh mariborskih kavarnah v centru mesta, kjer se v večini zadržuje mlajša generacija (od 18 let do 40 let). Opazovanje sem izvajala 10 delovnih dni, 4 ure dnevno, v jutranjem in popoldanskem času. V eni kavarni sem opazovala maksimalno 30 minut, nato sem kavarno zamenjala.

Prostora obeh kavarn sta med seboj zelo različna in vsak zase specifična. Prva kavarna je navidezno sestavljena iz treh prostorov, med katerimi fiktivne pregrade predstavljajo polkrožni stenski oboki, ki razdelijo prostor na več delov. Pri vhodu je pet intimnih koticov oziroma »separejev«, ki so v neposredni bližini drug drugega, a če za mizo sedita dva ali trije posamezniki, z obiskovalci pri drugi mizi nimajo

kontakta z očmi. Drugi del prostora predstavlja točilni pult s sedmimi stoli, kjer ponavadi sedijo posamezniki, ki so brez družbe in se v kavarni zadržujejo le kratek čas. Tretji del kavarne je prostorsko največji, v njem se nahaja 11 miz s stoli, ki so med seboj ločene le z dvema podpornima stebroma v sredini. V drugi kavarni strežejo poleg pijače tudi drobne prigrizke kot so rogljički in sladoled. Čeprav prostor ni ločen na »kavarniški« in »jedilni« del z vrati, se večina tistih, ki ob pijači še kaj pojedjo, usede v prostor ob hladilniku, kjer hranijo prigrizke. Med »kavarniškim« in »jedilnim« delom je opazna tudi razlika v postavitvi stolov in miz, saj so mize v drugem delu med seboj ločene s stoječimi obešalniki za oblačila in premičnimi stenami, ki dajejo obiskovalcem še dodaten občutek intimnosti.

5.2.4 Izvajanje opazovanja v čakalnici

Načine in prakse uporabe mobilnega telefona sem v mesecu maju izvajala v čakalnici Oddelka za otorinolaringologijo mariborske bolnišnice in v čakalnici mariborske upravne enote na oddelku za promet in oddelku za tujce. Opazovanje sem v popoldanskem in dopoldanskem času izvajala 10 delovnih dni, 4 ure dnevno. V eni čakalnici sem opazovanje izvajala 1 uro, nato sem prostor zamenjala.

Čakalnica Oddelka za otorinolaringologijo je prenovljena in jo sestavlja dolg hodnik, sredi katerega so v dveh kolonah pritrjene mize in stoli. Slednji so nameščeni tako, da posamezniki sedijo drug ob drugem in drug nasproti drugega. Umetno narejena omizja, za katerimi lahko sedi 12 ljudi, med seboj ločujejo stoječi panoji, na njih so pritrjena oglasna sporočila. Večina pacientov med čakanjem na zdravnikovo obravnavo v bolnišnični čakalnici sedi.

Čakalnici na upravni enoti sta prostorsko drugačni od bolnišnične, razlikujeta pa se tudi med seboj. Čakalnica na odseku za tujce, ki ima sedem stolov, je prehoden hodnik, ki se nadaljuje na drugi oddelek, medtem ko je čakalnica na oddelku za promet zaokrožen prostor s štirimi stenami, ob katerih so nameščeni stoli. Na hodniku je tudi steklena overitvena pisarna z vsaj eno uslužbenko. Bistven element, ki loči čakalnici na upravni enoti od bolnišnice, je pozicija posameznikov, saj v bolnišnici večina ljudi sedi.

5.3 Ulica

Engels je opisal, kako je v 19. stoletju na ulicah Londona »na stotine posameznikov vseh družbenih razredov hitelo po svojih opravkih ... kot da nimajo ničesar skupnega. Edini dogovor, ki so ga posamezniki imeli in medsebojno spoštovali, se je nanašal na to, da se je vsak držal svoje poti ter svoje strani ulice, pri čemer nihče ni pomislil, da bi komu namenil prijazen pogled ali nasmeh« (Engels v Benjamin 1999: 427–428). Goffman (1971) gre še korak naprej in opiše različne taktike, ki so jih posamezniki razvili med hojo v mestu z namenom, da se izognejo zaletavanju in prerivanju med nepregledno gnečo vzdolž ulice. Posamezniki med hojo uporabljajo geste, mimiko in telesno govorico, s katero okolici sporočajo svojo vlogo v dani situaciji, hkrati pa nezavedno opazujejo tiste, ki se jim približujejo v nasprotni smeri in se jim poskušajo izogniti. Izogibanje je v večini primerov uspešno načrtovana aktivnost, saj se posamezniki, kljub temu da se med hojo nahajajo drug blizu drugega, redko dotikajo med seboj in še redkeje zaletijo drug v drugega (Goffman 1971: 32).

V današnjem času je situacija na mestnih ulicah zaradi uporabe informacijsko komunikacijskih aparatov, kot so iPod, MP3-player ali mobilni telefon, povsem drugačna. Redki posamezniki na mestnih ulicah hitijo svojim obveznostim naproti, ne da bi med tem opravljali še kakšno drugo aktivnost. Mnogi čas med premikanjem iz enega prostora v drugega izkoristijo za telefonsko organizacijo dnevnih aktivnosti, kot so dogovor s partnerjem o nakupu živil v trgovini, naročilo pri zdravniku, kratek klepet s prijateljem. Pogled na mestno ulico nam postreže z množico posameznikov, ki sem jih razdelila na tri skupine. Posamezniki, ki imajo med hojo pogled usmerjen bodisi v tla bodisi v izložbena okna, posamezniki, ki niso sami, temveč se gibljejo s skupino in svoje vedenje prilagodijo okolici, ter posamezniki, ki med hojo uporabljajo mobilni telefon ali drugi produkt informacijsko komunikacijske tehnologije. V svoji nalogi sem se osredotočila na tiste posameznike, ki so na mestnih ulicah uporabljali mobilni telefon, in tiste, ki so načinom uporabe posvečali svojo pozornost.

Ob tem je pomembno poudariti, da so razni pripomočki, ki jih posamezniki uporabljajo tako med pogovorom kot tudi med uporabo drugih telefonskih aplikacij, opazovanje nekoliko otežili. Pogosto sem težko presodila, ali posameznik uporablja mobilni telefon ali drug aparat. Mnogi namreč med pogovorom uporabljajo slušalke, da se izognejo držanju aparata v roki, veliko pa je tudi posameznikov, ki s slušalkami poslušajo glasbo in ob tem mrmrajo melodijo. Prav v takšnih situacijah sem težko

ocenila, ali se posameznik s slušalkami pogovarja po mobilnem telefonu ali poslušča glasbo in tako ne sodi v okvir mojega opazovanja.

V opazovanju na ulici sem v desetih dneh zajela 986 uporabnikov mobilnih telefonov, med katerimi se jih je 748 po mobilnem telefonu pogovarjalo, 238 pa jih je med hojo po ulici uporabljalo druge telefonske aplikacije (glej tabelo 5.1.1). Uporaba mobilnega telefona je izzvala 28 reakcij okolice, ki so bile različne od vsakdanjih načinov sprejemanja rabe mobilnega telefona.

5.3.1 »Samski« uporabniki mobilnega telefona na ulici

Pri analizi uporabe mobilnega telefona na ulici sem v skladu z Goffmanovo (1963) teorijo pojavljanja v javnosti posameznike označila kot »samske« (ang. single) in tiste »z družbo« (ang. with). Za »samske« velja, da gre za osebo, ki je v prostor prišla sama, kljub temu da je obkrožena s kopico posameznikov, se z njimi ne ukvarja. Okolica obravnava »samske« in tiste »z družbo« različno, nekateri se stika s »samskimi« izogibajo in jih strožje ocenjujejo, lahko se celo zgodi, da okolica »samske« gleda z vidika nesposobnosti za socialno življenje (Goffman 1963: 41).

Med posamezniki, ki so na mestnih ulicah telefonirali, je bilo kar 70 % takšnih, ki so bili v času pogovora brez družbe oziroma so po mestnih ulicah hodili sami. Nekateri izmed teh posameznikov so v moje vidno polje že vstopili z mobilnim telefonom na ušesu, nekateri pa so telefonski pogovor šele pričeli, zato sem lahko opazovala celoten proces telefoniranja. Že v fazi odgovarjanja na klic sem med njimi prepoznala prve razlike, zato sem jih klasificirala v tri skupine.

V prvo skupino sodijo tisti, ki med hojo v žepu ali torbi iščejo mobilni telefon, se oglasijo na klic in nato med pogovorom z enakim tempom nadaljujejo načrtano pot. Za te posameznike je značilno, da jim pogovor po mobilnem telefonu ne predstavlja specifične aktivnosti, pri kateri bi morali razmišljati o tem, s katerim gumbom aktivirati klic ali kako končati klic, temveč vsakdanjo prakso, ki ne spremeni poteka posameznikovega delovanja. V drugo skupino sodijo tisti, ki se v trenutku, ko jim zazvoni mobilni telefon, ustavijo ali usedejo na najbližji prostor in tam opravijo telefonski pogovor. V tem načinu uporabe lahko zaznamo povezanost z načinom uporabe stacionarnega telefona, saj nekateri uporabniki pozabijo, da mobilni telefon deluje ne glede na gibanje. Pri tem moram poudariti, da gre v večini za starejšo generacijo ali posameznike, ki se na najbližje mesto usedejo, ker si del pogovora

pisno zabeležijo. Za tretjo skupino pa je značilno, da v času pogovora upočasnijo tempo hoje in se povsem posvetijo vsebini pogovora, kar spremlja tudi izrazita raba telesne govorice. Ponavadi imajo pogled usmerjen v tla in v pogovor vključijo tudi razlago z rokami ter pri tem povsem pozabijo na fizični prostor in neznance, ki jih obdajajo na ulici.

Med »samskimi« sem prepoznala tudi veliko tistih, ki na ulici niso telefonirali, temveč so se ukvarjali z drugimi aplikacijami mobilnega telefona. Ugotovila sem, da je njihov način hoje specifičen in se razlikuje od ostalih, saj se večino časa fokusirajo na telefonski zaslon in hkrati ne spremljajo situacije na ulici. Zato v enakomernih intervalih dvignejo glavo in pogled, da se prepričajo, ali jim kdo prihaja nasproti, ali koga ovirajo, se morajo komu umakniti. Kot je ugotovil že Goffman, je »bežen pregled okolice oziroma kroga posameznikov, ki se mu približujejo, nujna aktivnost med hojo po ulici« (Goffman 1963: 32). Pri uporabi različnih aplikacij mobilnega telefona med hojo je ta aktivnost še pomembnejša, saj posameznik sprememb v dogajanju okolice ne zaznava sproti. Njegovo primarno pozornost namreč zaobjema raba telefonskega aparata, zato pregled okolice med ukvarjanjem z mobilnim telefonom poteka nekoliko dlje in na bolj očiten način kot pri ostalih pešcih.

5.3.2 Uporabniki mobilnega telefona »z družbo« na ulici

Ker je pri odzivu na telefonski klic in rabi mobilnega telefona v javnem prostoru zelo pomembna sestava skupine (glej Plant 2001), sem posebej obravnavala posameznike »z družbo« (ang. with), ki sem jih v raziskavi zajela 230. Zanje je značilno, da gre za skupnost dveh ali več posameznikov, ki jih družijo skupna tema, poleg tega pa so med pogovorom v enakovrednem položaju, kar pomeni, da lahko vsakdo v družbi načne pogovor z vsakim. (Goffman 1963: 41).

Glede na telesno govorico uporabnika, njegov kontakt z očmi s celotno skupino in vedenje tistih, ki so uporabnika spremljali, sem pogosto lahko sklepala, ali sogovornika pozna celotna skupina oziroma posameznik, ki spremlja uporabnika. V situacijah, ko so sogovornika poznali vsi, je pogovor potekal na več ravneh, saj je uporabnik mobilnega telefona z vsebino pogovora sproti seznanjal tudi ostale ter jih s tem vpletal v pogovor. V takšnih situacijah je bil uporabnik mobilnega telefona obrnjen v smeri ostalih članov skupine, saj vsebine pogovora ni skrival pred nikomer. Če je uporabnika mobilnega telefona spremljal posameznik, ki sogovornika ni poznal,

se je le-ta pričel ukvarjati s svojim telefonom, prevzel oblike vedenja ostalih pešcev, prikrito prisluškoval pogovoru, nikakor pa ga ni motil. Uporabnik mobilnega telefona pa je glede na stopnjo intimnosti ali zaupnosti vsebine pogovora uporabljal kretnje in telesno govorico, značilno na eni strani za iskanje in zagotavljanje delčka zasebnosti v javnem prostoru in na drugi za pogovor, ki ga lahko sliši vsakdo.

Z vidika družbenih interakcij so posebej zanimive tudi rabe mobilnega telefona v času naključnih in dogovorjenih srečanj, ki sem jih analizirala 24. Pri naključnih srečanjih, v času katerih se eden izmed posameznikov pogovarja po mobilnem telefonu, in ki se v nadaljevanju razvijejo v skupno nadaljevanje poti, se znanca ob snidenju ustavita drug ob drugem in posameznik pogosto počaka, da uporabnik zaključi telefonski pogovor. Med tem se »čakajoči« ozira naokoli, prestopa na mestu, opazuje izložbena okna in izogiba stiku z očmi z uporabnikom. Ko uporabnik zaključi telefonski pogovor, se zanj šele začne interakcija v fizičnem prostoru, zato se znanca pozdravita, kot da bi se ravnokar srečala in pričneta interakcijo z ustaljenimi praksami. Za Goffmana so začetne poteze, ki so ključne, da se srečanje prične, sicer izgovorjene besede, vendar ob tem poudarja, da se srečanje med posamezniki vzpostavi tudi na ravni izraznosti oči, torej s pogledi (Goffman 1959: 23). To pomeni, da se srečanje prične v trenutku, ko si posameznika poglede izmenjata, vendar eden izmed njiju čaka na ustrezno mero pozornosti, ki jo drugi v istem trenutku namenja pogovoru, usmerjenem v nek drug prostor. Kljub temu da posameznika stojita v istem prostoru drug ob drugem, med seboj verbalno ne komunicirata, dokler uporabnik ne zaključi mobilnega pogovora. Tudi v opazovanih situacijah dogovorjenih srečanj, na katera je eden izmed posameznikov prišel z mobilnim telefonom na ušesu, njegova uporaba in odsotno vedenje nista vzbujala neodobravanja ali negativnih reakcij »čakajočega«. Posameznika sta brez izmenjanih besed, vendar ponavadi z bežnim telesnim stikom, skupaj nadaljevala načrtano pot, kot da eden izmed njiju vzporedno ne bi opravljal še ene aktivnosti in bil prisoten v interakciji izven fizičnega prostora. Tovrstni vzorci, načini uporabe in vedenje, ki spremljajo uporabo mobilnih telefonov, kažejo, da je uporaba telefona aktivnost, ki posameznika pri ničemer ne ovira, saj z njim lahko vstopi v trgovino, naroči pijačo v kavarni, kupuje malico ali se sprehaja v družbi.

5.3.3 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona na ulici

Uporaba mobilnega telefona na ulici je izzvala 28 reakcij okolice, kar pomeni, da so se posamezniki v neposredni bližini uporabnika mobilnega telefona odzvali na manj kot 3 % rab. Pri tem je potrebno poudariti, da raba mobilnega telefona na ulici ni regulirana, temveč sodi v tisti del posameznikovih aktivnosti, pri katerih so stopnja (ne)ustreznosti, (ne)vljudnosti, (ne)primernosti prepuščene izključno posameznikovi presoji. Poleg tega sem z metodo opazovanja prepoznala le tisti del odzivov, ki so jih posamezniki oziroma trenutni neuporabniki izrazili s pogledom, komentarjem, telesno držo ... Rezultat ne zajema celotnega deleža tistih, ki bi določen način uporabe mobilnega telefona ocenili kot (ne)ustrezen, (ne)vljuden, (ne)primeren, temveč le za delež tistih, ki so neodobravanje izrazili na viden način.

Zanimivo je tudi, da je telefoniranje na mestni ulici izzvalo reakcije okolice v primerih, ko je posameznik poleg telefoniranja opravljal še katero izmed aktivnosti, ki je vključevala delo rok, kot na primer vožnja s kolesom. V tovrstnih situacijah je raba mobilnega telefona posameznika ovirala pri lovljenju ravnotežja, zato se je stežka umikal pešcem, ki so ob takem početju negodovali. Del odzivov okolice na uporabo mobilnega telefona na ulici pa se je nanašal na (pre)glasno govorjenje, izrazite kretnje rok, (ne)običajne melodije pri opozarjanju na klic in bežno dotikanja med pešci. Te aktivnosti so vzbujale pozornost okolice tudi na način zasmehovanja posameznikovega početja in ne nujno obsojanja uporabe mobilnega telefona kot (ne)primerne, (ne)vljudne in (ne)moteče aktivnosti.

Na mestnih ulicah se prepletajo avtomobilski hrup, vrtna glasba iz kavarn in drugi glasovi, zato sta zvonjenje in vsebina pogovora po mobilnem telefonu glede glasnosti zanemarljivi aktivnosti, ki se zlijeta z ostalim dogajanjem v prostoru. Ker so posamezniki na ulici v gibanju, mimoidoči težko slišijo celotno vsebino njihovega pogovora, zato tudi intimne telefonske vsebine ne pritegnejo pozornosti mimoidočih. Mestne ulice so edini izmed prostorov opazovanja, ki je odprte narave in v katerem so posamezniki v gibanju, kar pomeni, da ne sedijo ali stojijo na mestu. Ostali prostori, kjer sem opazovanje izvajala, so zaprti, zanje velja, da je uporabnik mobilnega telefona z istimi posamezniki na istem mestu in v neposredni bližini prisoten dalj časa, zato lahko okolica sliši celoten zaplet in razplet njegovih intimnosti. Takšna situacija je najpogosteje vzrok odkritemu neodobravanju in grajanju uporabnikov mobilnega telefona na javnih mestih, zato sem v zaprtih in manjših

prostorih, kot sta čakalnica in avtobus, zaznala več odzivov okolice na uporabo mobilnih telefonov.

5.4 Javni avtobusni prevoz

Če smo v preteklem poglavju govorili o hoji po mestnih ulicah in pločnikih kot zasebni, vase usmerjeni in endogeni aktivnosti, se v tem delu posvečamo javnemu prevozu, natančneje avtobusnemu prevozu. Slednji med seboj povezuje posameznike na različnih delih mest, saj množico ljudi naenkrat prepelje iz ene lokacije na drugo. »Javni prostori z dimenzijo povezovanja so del krožnega procesa, ki spodkopava ločnico med javnim in zasebnim. Na takšen način se ustvarja nova povezanost med prostori, ki temelji na ideji, da ljudje imajo in morajo imeti možnost ter pravico do gibanja in premikanja iz enega prostora v drugega« (Urry 2007: 91). Tovrstni javni prostori z dimenzijo povezovanja so javni iz štirih razlogov, in sicer (1) ker so del javne ureditve, kar pomeni, da država ali lokalna oblast ponavadi z odloki regulirata njihovo rabo, dostop in varovanje. (2) Ob ustreznem plačilu so ti prostori javno dostopni za vse. (3) Za takšne prostore veljajo ustrezni načini vedenja, ki so se oblikovali tudi na avtobusnih in železniških postajah. (4) Tovrstni javni prostori so dobro organizirani, saj so odhodi in prihodi avtobusov/vlakov določeni z dnevnim redom voženj (Urry 2007: 92).

Namen javnega avtobusnega prevoza je danes povsem enak, kot je bil ob pričetku njegovega delovanja. Posamezniki želijo biti prepeljani z enega dela mesta na drugega, ponavadi gre za razdalje, ki jih je težko opraviti peš. Med vožnjo na avtobusu se lahko posamezniki zamotijo z opravljanjem različnih aktivnosti, med katerimi je zelo pogosta tudi uporaba mobilnega telefona (Urry 2007: 107). Pri analizi uporabe mobilnega telefona na avtobusu je potrebno poudariti, da so načini uporabe in reakcije okolice odvisni tudi od (ne)zasedenosti prostora, od katere je nadalje odvisna bližina med posamezniki. O nenehni prisotnosti pogleda in prostorski bližini med neznanci, posebej med moškimi in ženskami je Simmel zapisal: »Pred pojavom avtobusov, vlakov in avtomobilov v 19. stoletju ljudje niso imeli možnosti opazovati in si ogledovati drugih ljudi tudi po več ur, ne da bi z njimi sploh spregovorili« (Simmel v Urry 2007: 106). V tem kontekst je Goffman (1963) govoril o »civilni nepozornosti«, ki je sestavni del voženj z vlakom in avtobusom, saj implicira posameznika, ki ne strmi v

neznance oziroma minimizira svojo pozornost do drugih. »Posamezniki se med vožnjo pogosto ukvarjajo tudi z različnimi aktivnostmi, ki jih delajo nezanimive za okolico. Tako lahko branje revij, knjig ali časopisov na avtobusu/vlaku interpretiramo tudi kot nošenje zaslona, ki lahko posameznika v vsakem trenutku ubrani pred pričetkom družbene interakcije« (Goffman 1963: 137).

Danes vlogo knjig, časopisov in revij prevzemajo nove informacijsko komunikacijske tehnologije, med katerimi je tudi mobilni telefon. Z njegovo uporabo si lahko posameznik zapolni čas med vožnjo iz enega dela mesta v drugega, se zaščiti pred pozornostjo ali pričetkom družbene interakcije s tujci, izzove želeno pozornost s strani ostalih potnikov itd.

Med opazovanjem načinov rab mobilnega telefona na avtobusu sem v desetih dneh zajela 318 posameznikov, med katerimi jih je 194 med vožnjo telefoniralo, 124 posameznikov pa je na avtobusu uporabljalo eno izmed ostalih aplikacij mobilnega telefona (glej tabelo 5.1.1). Telefoniranje na avtobusu je izzvalo 20 odzivov ostalih potnikov, ki so zaradi načina uporabe mobilnega telefona in vedenja, ki je uporabo spremljalo, izražali določeno stopnjo neodobravanja.

Na tem mestu je potrebno poudariti, da na avtobusu rabo mobilnega telefona določa znak za prepoved uporabe mobilnega telefona, ki je nameščen na vratih avtobusa pri vozniku in za voznikovo kabino. Iz podjetja Veolia Transport Štajerska, ki je nastalo s preoblikovanjem podjetja Certus in upravlja z javnim cestnim potniškim prometom na področju severovzhodne Slovenije, so mi sporočili, da znak za prepoved pomeni, da so kakršnikoli načini uporabe mobilnega telefona v neposredni bližini voznika prepovedani. Prepoved uporabe mobilnega telefona je povezana s tehničnimi zahtevami vožnje avtobusa. Znak velja in se nahaja pri voznikovi kabini, kjer je nameščeno tehnično vozlišče, njegovo nemoteno delovanje lahko mobilni signal zmoti ali prekine. Raba mobilnega telefona na avtobusu s strani podjetja Veolia ni sankcionirana in tudi v bodoče o sankcijah za kršitelje ne razmišljajo.

5.4.1 Prisluškovanje med uporabo mobilnega telefona na avtobusu

Neposredna bližina, v kateri se potniki znajdejo med vožnjo na avtobusu, posamezniku omogoča nemoteno poslušanje in prisluškovanje pogovorom neznancev, kar, kot kažejo raziskave, (Plant 2001: 67 in Humphreys 2003: 30) mnoge zelo zabava. Humphreys (2003) je v svoji raziskavi metodo opazovanja

podkrepil s poglobljenimi intervjuji, v katerih so posamezniki povedali, da se zavedajo, da ne bi smeli poslušati ali prisluškovati pogovoru, v katerem niso udeleženi. Hkrati se večina posameznikov tudi zaveda obstoja in pomembnosti družbenih norm in pravil, ki ne odobravajo prisluškovanja zasebnih pogovorov, vendar se tej skušnjavi ne morejo upreti. Zaradi zavedanja, da delajo nekaj, kar družbene norme obsojajo, se med poslušanjem in prisluškovanjem pretvarjajo, da tega ne počnejo. Mnogi intervjuvanci celo priznavajo, da se v poslušanje pogovora vživijo do tolikšne mere, da si želijo osebo, ki je v pogovoru ne vidijo, spoznati, ali si jo naslikajo pred očmi, da se v dogajanje lažje vživijo (Humphreys 2003: 30).

V svoji raziskavi sem naletela na dve vrsti posameznikov: tiste, ki svojega poslušanja in prisluškovanja niso skrivali, to so počeli vsem na očeh, ter druge, ki so se pretvarjali, da so zatopljeni v drugo aktivnost, ki je bila le navidezna. Pri tem je pomembno tudi, kdo je oseba, ki ji posameznik prisluškuje oziroma v kakšnem odnosu je s prisluškovalcem. Opazila sem namreč, da v situacijah, ko zvonjenje mobilnega telefona zmoti interakcijo iz oči v oči med znancema, drugi pogosto neprikrito posluša pogovor uporabnika mobilnega telefona in pri tem nase pogosto preslika emocije, ki jih uporabnik izraža med pogovorom. Prav tako je drugi med poslušanjem pogovora obrnjen v smeri govorečega, katerega neverbalno izrazje budno spremlja, saj lahko iz njegovih kretenj in mimike sklepa o vsebini pogovora in besedah tistega, ki ga ne vidi in ne sliši. Neprikriti prisluškovalec ima v takšni situaciji pogosto izraz pričakovanja. V nasprotnem primeru, ko drugi ne pozna tistega, ki se pogovarja po mobilnem telefonu, je prisluškovanje v glavnem prikrito, zato ga v vseh primerih gotovo tudi nisem opazila. Pri tem pa moram poudariti, da mnogi v javnem prostoru - posebej na avtobusu, ki je izmed vseh javnih prostorov, v katerih sem opazovanje izvajala, najhrupnejši prostor - pozabijo, da so del skupine. Med pogovorom govorijo tako glasno, da slišijo svoj glas, zato jih drugi potniki težko preslišijo in pogovor pogosto slišijo nehote ter nenamerno. Ta situacija sproža veliko mero neodobravanja ali posmeha okolice. Uporabniki mobilnega telefona se glasnosti svojega glasu ne zavedajo, dokler se avtobus ne ustavi na postaji ali semaforju, ko motor nekoliko utihne in prostor preplavi le njihova zgodba. Takrat se v večini primerov zdrznejo in zavedo prostora, v katerem se nahajajo, ter kopice neznancev, s katerimi so obkroženi. Telesna govorica, mimika, geste in drugo neverbalno izrazje so tisti simboli, na podlagi katerih sem ločila prikrito prisluškovanje od neprikritega. Med poslušanjem pogovorov drugih prikriti poslušalci in

prisluškovalci ponavadi otrpnejo, pri nekaterih sem imela celo občutek, da zadržujejo dih, s telesom pa se skoraj ne premikajo. Glede usmerjenosti telesa med prisluškovanjem nisem našla splošne zakonitosti, ugotovila sem le, da se usmerjenost pogleda in telesa razlikujeta. Ko je prisluškovalec s celotnim telesom obrnjen proti uporabniku mobilnega telefona, je njegov pogled pogosto usmerjen drugam in ne počiva na uporabniku. V nasprotnem primeru, ko prisluškovalec pogleduje ali gleda v smeri govorečega in s tem daje videz, da je uporabnika opazil in zaznal njegov pogovor, je s telesom ponavadi obrnjen v nasprotno smer.

Z vidika opravljanja zasebnih telefonskih pogovorov v javnem prostoru, ki ga v tej analizi predstavlja javni avtobusni prevoz, se moramo zavedati, da ima vsak potnik pravico do avtonomne odločitve o tem, kdaj bo opravil oziroma sprejel telefonski klic. Če se posameznik odloči telefonirati v času vožnje in se nahaja v tistem delu avtobusa, kjer raba mobilnega telefona ni prepovedana, sprejme možnosti, da lahko vsebino njegovega pogovora slišijo tudi neznanci. Na drugi strani pa posamezniki, ki nehoti postanejo člani pasivnega občinstva, nimajo možnosti odločanja. Vloga občinstva, ali v primerih (pre)glasnega telefoniranja tudi vloga prisluškovalcev, je zanje neizogibna.

5.4.2 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona na avtobusu

Pri analizi odzivov potnikov na uporabo mobilnega telefona med vožnjo na avtobusu je najpomembneje poudariti, da sta odstotka posameznikov, ki so na avtobusu telefonirali, in na drugi strani uporabljali katero izmed ostalih aplikacij mobilnega telefona, zelo podobna. Ta pojav sem opazila izključno na avtobusu, v vseh ostalih javnih prostorih, v katerih sem opazovanje izvajala, je bil odstotek posameznikov, ki so telefonirali, mnogo višji od ostalih rab mobilnega telefona (glej sliko 6.2). Že Lasen (2002) je v svoji raziskavi uporabe mobilnih telefonov na javnih mestih v Londonu, Parizu in Madridu ugotovil, da posamezniki raje opravijo klic, preden vstopijo v zaprt prostor. To pravilo je opazno posebej v tistih prostorih, kjer pred pojavom mobilnih telefonov telefonskega aparata niso uporabljali. Avtobus je nedvomno tovrstni prostor, zato so rabe mobilnih telefonov v njem izzvale tudi najvišji odstotek odzivov okolice, ki so bili najpogostejši v času največje gneče. Več kot 6 % rab mobilnega telefona na avtobusu je izzvalo vidne reakcije okolice, ki so implicirale neodobravanje in nezadovoljstvo ostalih potnikov, pri čemer je potrebno poudariti, da je odzive na

uporabo mobilnega telefona izzval izključno akt telefoniranja, ne pa uporaba ostalih aplikacij. Odstotek odzivov okolice izključno na pogovor z mobilnim telefonom je skoraj enkrat višji in znaša 10,3 %. Potniki oziroma trenutni neuporabniki mobilnega telefona so neodobravanje nad telefoniranjem izrazili z očitajočimi pogledi, glasnimi pripombami, z odkimavanjem ali s prikritim posmehom.

Pomembna vidika, ki ju je pri analizi rabe mobilnega telefona na avtobusu potrebno upoštevati, sta (ne)zasedenost prostora in osebni prostor. Med izvajanjem raziskave avtobusi, na katerih sem opazovanje izvajala, niso bili ves čas vožnje enako zasedeni. Tako kot se je spreminjalo število potnikov, tako so se spreminjali tudi načini in pogostost uporabe mobilnega telefona, telesna drža, kretnje in geste, ki so uporabo spremljale ter reakcije okolice, ki so jih izzvali načini uporabe. Na nabito polnem avtobusu, na katerem so bili zasedeni vsi sedeži in so potniki stali tesno drug ob drugem, je uporaba mobilnih telefonov redkejša, kot v času, ko ima večina potnikov svoj sedež in le redko kdo stoji. V svoji raziskavi sem 62 % vseh rab zabeležila v času, ko je na avtobusu večina ljudi imela svoj sedež in je bilo stojišče skoraj prazno. Poleg gneče, ki implicira krčenje osebne prostora, je pomemben element, ki vpliva na pogostost rabe, tudi zaprtost prostora. Koncept krčenja osebne prostora, o katerem je govoril Goffman (1971: 53), je značilen element prostorov, kjer se v istem trenutku nahaja množica ljudi. V času prihodov in odhodov na delovno mesto in v šole se zaradi gneče osebni prostor potnikov na avtobusu skrči na minimum ali celo izgine, ko se potniki dotikajo med seboj. V takšnih situacijah se posamezniki izogibajo pogledu iz oči v oči in pogled običajno usmerijo v tla ali skozi okno. Med izvajanjem opazovanja sem prepoznala 11 posameznikov, ki jim je v opisani gneči zvonil mobilni telefon, a se niso oglasili, temveč so klic zavrnil. V situaciji, ko posameznik na avtobus, ki je zelo zaseden, vstopi med pogovorom po mobilnem telefonu, za iskanje in ustvarjanje delčka zasebnosti, v katerem bo pogovor nadaljeval, uporablja predvsem kretnje z rokami in zaprto telesno držo. O njej je v kontekstu reakcij na zvonjenje mobilnega telefona v različnih skupinah govorila že Plantova (2001: 33). Posameznik uporablja roke, da si med pogovorom zakrije usta, zaradi česar mu bližnji potniki z ustnic ne morejo razbrati besed, hkrati pa z roko naredi tudi umetno blokado svojemu glasu, ki zniža jakost glasu. Če posamezniki med pogovorom sedijo, se pogosto obrnejo proti oknu, gledajo v tla oziroma se osredotočijo na tisto smer, v kateri je manj ljudi.

5.5 Kavarna

Kavarna sodi med tiste javne prostore, za katere je značilno, da jih posamezniki uporabljajo občasno in vsebujejo elemente javnega in zasebnega (glej Goffman 1971). Vedenje v kavarni je določeno s pravili vedenja v javnem prostoru, čeprav posamezniki pogosto ignorirajo prisotnost ostalih ljudi, ki sedijo v njihovi neposredni bližini. To jim omogočajo fiktivne zavese, premišljena postavitve pohištva in način gradnje, ki navidezno ustvarjajo pregrade med mizami in dajejo obiskovalcem občutek, da mize ne stojijo blizu skupaj. Posamezniki takšen prostor dojemajo kot zasebni, zato v kavarnah razpravljajo tudi o poslovnih odločitvah in intimnih vsebinah, pri čemer pozabljajo, da se nahajajo v javnem prostoru, ki je dostopen vsem in v katerem jih lahko vsakdo vidi in sliši. Ob posebnih dogodkih se lahko z združitvijo in s prilagoditvijo miz narava takšnega prostora spremeni v prostor, namenjen številnim obiskovalcem, ki se lahko posedejo, kjer želijo (Goffman 1971: 29–34).

Prostori kavarn so danes zelo različni, saj je postavitve miz in omizij odvisna predvsem od velikosti prostora. Kavarna je namenjena posameznikom vseh generacij, ki želijo posedeti in pokramljati s svojimi bližnjimi, se v času malice umakniti iz svoje pisarne ali pridejo na jutranjo kavo pred pričetkom delovnega dne. Kavarne so tisti zaprti prostori v mestu, kjer poteka družabno življenje vse dni v tednu.

Med opazovanjem v kavarni sem v desetih dneh zajela 524 posameznikov, ki so uporabljali mobilni telefon, med njimi jih je 378 telefoniralo, 146 posameznikov pa se je ukvarjalo z eno izmed ostalih aplikacij mobilnega telefona (glej tabelo 5.1.1). Uporabo mobilnega telefona v kavarni je spremljalo 15 reakcij okolice, ki so bile različne od vsakdanjih načinov sprejemanja uporabe mobilnega telefona.

5.5.1 »Samski« uporabniki mobilnega telefona v kavarni

Tudi pri analizi uporabe mobilnega telefona v kavarni sem prepoznala pomembne razlike med »samskimi« in posamezniki »z družbo«. V nalogi sem analizirala 83 posameznikov, ki so v kavarno prišli in v njej minimalno 30 minut ostali sami, pri čemer jih je 52 telefoniralo, 31 pa jih je uporabljalo druge telefonske aplikacije. Njihovi načini in praksa uporabe mobilnega telefona so drugačni od rabe telefona v skupini. »Samski« so v večini primerov v kavarno že vstopili z mobitelom na ušesu,

med mobilnim telefonskim pogovorom naročili pijačo natakarju in nato nadaljevali pogovor. Redki so se med pogovorom obračali v kot, iskali zasebne in tihe kotičke, šepetali ali si z roko zakrivali usta. Večina se je med pogovorom vedla, kot da bi telefonirali doma v zasebnem prostoru.

»Samski« so poleg telefoniranja pogosto uporabljali tudi druge aplikacije mobilnega telefona, predvsem pošiljanje tekstovnih sporočil, kar sem z opazovanjem tudi najlažje zaznala. Pisk ob prejetju sporočila je posameznika predramil iz osame in ga povezal v družbene odnose, zato so uporabniki sporočilo prejeli z nasmehom in v veliki večini odgovorili že v naslednjem trenutku. Pogosto sem naletela na situacijo, ko so si »samski« ves čas prisotnosti v kavarni dopisovali s posameznikom v oddaljenem prostoru in med čakanjem na odgovor neprestano pogledovali v smeri aparata.

V času, ko »samski« niso uporabljali mobilnega telefona, kar je dajalo okolici znak, da niso osamljeni oziroma brez znancev, temveč so brez družbe zgolj naključno, so brali časopis, listali po beležki in delali zaznamke ter s tovrstnimi aktivnostmi legitimizirali svojo prisotnost v javnem prostoru. Frekvenca in opaznost njihovih kretenj ter glasnost govorjenja so ponavadi naraščali sorazmerno z glasnostjo okolice.

5.5.2 Uporabniki mobilnega telefona »z družbo« v kavarni

Bistveno drugačne načine in prakse uporabe sem zaznala med tistimi posamezniki, ki so v kavarni sedeli »z družbo«. Pri analizi načinov uporabe mobilnega telefona je pomemben dejavnik predvsem odnos med člani/članoma skupine. Kot ugotavlja že Plantova (2001: 13), se posamezniki s prijatelji in z znanci vedejo drugače kot v družbi poslovnih partnerjev in bežnih znancev. Posledično so tudi načini uporabe mobilnega telefona v poznanem okolju bolj sproščeni, kar pomeni, da posamezniki redkeje zapuščajo omizje v času, ko opravljajo telefonski pogovor, se redko obračajo od mize tako, da se izognejo kontaktu z očmi z ostalimi člani in tudi redko zavračajo ali ignorirajo telefonske klice. Kretnje, geste, mimika in telesna drža, ki jo posamezniki izražajo v času, ko sprejemajo ali opravljajo telefonski klic v skupini, katere člane poznajo, običajno ne vsebujejo elementov iskanja zasebnosti ali šepetanja, uporabnikovo vedenje ne izraža zadržkov glede javnosti prostora. Posebej specifični so načini uporabe mobilnega telefona, ko poleg uporabnika

mobilnega telefona kličočega poznajo tudi ostali člani skupine. V takšnih situacijah prevzame uporabnik vlogo prenašalca in informatorja, saj z vsebino pogovora ves čas seznanja skupino v fizičnem prostoru in hkrati z njimi komunicira tudi na neverbalni način. Z neverbalnimi izrazi lahko komentira vsebino mobilnega pogovora, ne da bi sogovornik to vedel. V nekaterih primerih sem celo opazila, da kljub temu da se je govorec med pogovorom prijazno nasmihal in prikimal, je svoji skupini z zavijanjem z očmi, odmikanjem telefona z ušesa ali s kretnjami rok sporočal obratno. Opazila sem tudi, da je uporabnik mobilnega telefona aparat celo predal drugemu članu skupine, ki je nato nadaljeval začetni pogovor ali pa vsebino peljal v svojo smer. V skupinah, kjer posameznike povezuje poslovna vez ali se poznajo kratek čas, so načini uporabe mobilnega telefona drugačni oziroma bolj formalni. V takšnih skupinah imajo posamezniki redkeje telefon na mizi, glasnost zvonjenja je pogosto izključena ali skoraj neslišna, posameznik se ob uporabi mobilnega telefona opraviči skupini in med pogovorom zapusti prostor, se obrne od mize ali pa pogovor hitro zaključi. Vedenje v opazovanih situacijah in elementi neverbalnega izražja kažejo, da so načini uporabe mobilnega telefona v skupini nedvomno odvisni od narave odnosa med člani skupine.

Pri analizi uporabe mobilnega telefona v kavarni je smiselna tudi analiza tistih skupin, ki jih sestavljata dva posameznika. Prekinitev fizične interakcije, ki jo povzročata zvonjenje in pogovor po mobilnem telefonu, je v primeru, ko za omizjem sedita le dve osebi, bolj boleča in očitna. Trenutni »neuporabnik« mobilnega telefona postane v trenutku, ko v interakcijo vstopi mobilni telefon, opazovalec pogovora ali okolice in pasivni član občinstva. Reakcije, ki to situacijo spremljajo s strani »neuporabnika«, so zelo različne: lahko se tudi sam prične ukvarjati z mobilnim telefonom, pozorneje si ogleduje in spremlja dogajanje v okolici, prikrito prisluškuje pogovoru, zapusti omizje ali se zaposli s kakšno drugo priročno aktivnostjo. Kretnje in telesna drža obeh posameznikov so v veliki meri odvisne od dejavnikov, kot so: trajanje pogovora, način, na katerega je »neuporabnik« sprejel prekinitev fizične interakcije, pestrost dogajanja v okolici, osebne lastnosti posameznika itd.

Poleg telefoniranja je v kavarni pogosta tudi uporaba ostalih aplikacij mobilnega telefona. Posebnost, ki sem jo opazila v kavarni in na ulici, je fotografiranje z mobilnim telefonom, česar v drugih javnih prostorih nisem zaznala. Novejši in modernejši mobilni telefonski aparati lahko poleg komunikacijske funkcije opravljajo še mnoge druge, med njimi je tudi fotografiranje, ki je v uporabi predvsem pri

mladostnikih. Tudi pošiljanje tekstovnih sporočil je mobilna funkcija, ki jo posamezniki v kavarni uporabljajo pogosteje kot v drugih prostorih, pri čemer sem lahko zaznala razlike med tistimi, ki to funkcijo uporabljajo redno, in ostalimi, ki jo uporabljajo le izjemoma. Predvsem za mlade je značilno, da lahko ob pisanju tekstovnih sporočil nemoteno opravljajo še druge aktivnosti v fizičnem prostoru. V tipkanju so tako veščji, da v večini primerov v fizični interakciji ohranjajo stik z očmi in tako ne zanemarjajo družbe v fizičnem prostoru.

5.5.3 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona v kavarni

Ker sta kavarni, v katerih sem opazovanje izvajala, prostora, kjer se zbira pretežno mlajša generacija, izrazitih neodobravanj ali konfliktov med vrstniki glede telefoniranja in ostalih rab mobilnega telefona nisem zaznala. Manj kot 3 % rab mobilnega telefona je vzbudilo vidno reakcijo s strani okolice, kar je enak odstotek kot pri uporabi mobilnega telefona na ulici. Eden izmed vzrokov za takšen rezultat je lahko tudi nezasedenost prostora, ki posledično pomeni, da posamezniki niso sedeli blizu skupaj in tako dogajanja pri okoliških mizah niso niti videli niti slišali.

V dveh primerih je mladostnik, ki mu je zelo pogosto zvonil mobilni telefon, sedel v družbi starejše osebe, ta je po tretjem, minimalno pet minut trajajočem pogovoru njegovo početje obsodila:

»Nehaj že enkrat neprestano čvekat po telefonu za prazen nič in se s prijatelji pogovarjaj v šoli ali po pouku. Sedaj ko sediš z menoj, posvečaj pozornost najinemu druženju in ne neumnemu telefonskemu hihitanju. Uporabljalj telefon, ko ga potrebuješ«.

Ostale reakcije okolice na uporabo mobilnih telefonov so se v večini primerov nanašale na (pre)glasno zvonjenje in govorjenje, pri čemer so svoje neodobravanje in pogosto tudi začudenje nad vpadljivim zvonjenjem telefona izrazili tudi posamezniki, ki so sedeli v družbi uporabnika. Večje družbe so z govorjenjem in s smehom same po sebi vzbujale za kavarniško okolje velik hrup, ko je glasnost nadgradilo še zvonjenje mobilnega telefona, je nekatere posameznike to zmotilo. Vendar več od pogostejših očitajočih pogledovanj in glasnih opozoril, naj se vendarle nekoliko umirijo, nisem opazila.

5.6 Čakalnica

Prostori čakalnic v bolnišnicah in uradih so si med seboj zelo podobni, saj vsi vsebujejo iste elemente, kot so: mize, stoli ali klopi, kavni avtomati, oglasne deske z obvestili o uradnih urah in oglasnimi sporočili, stenske ure itd. Namembnost vseh čakalniških prostorov je enaka - posameznike, ki se v njih nahajajo, družijo isti cilj, ki je odvisen le od vrste ustanove. Tudi pravila, ki veljajo v tovrstnih prostorih, so podobna kot v ostalih javnih prostorih, le da so v čakalnicah posebej pomembna pravila o čakalni vrsti oziroma vrstnem redu strank. Opazovanje sem izvajala v čakalnicah, kjer ljudje niso bili naročeni na uro, temveč je veljalo pravilo hitrejšega prihoda, ki ga je večina spoštovala.

Med opazovanjem v čakalnicah sem zajela 242 posameznikov, ki so uporabljali mobilni telefon, kar je sprožilo 10 reakcij drugih posameznikov v istem prostoru (glej tabelo 5.1.1). Med uporabniki jih je 167 telefoniralo, 75 pa jih je uporabljalo eno izmed ostalih aplikacij mobilnega telefona.

Tako kot na avtobusu tudi v čakalnici rabo mobilnega telefona določa znak za prepoved uporabe, pri čemer obstajajo med stopnjama prepovedi bistvene razlike. Prepoved uporabe v čakalnici velja v celotnem prostoru in ne samo na določenem delu, kot je to značilno na avtobusu. Omejitev je torej trajna, vendar kot so mi povedali odgovorni v obeh institucijah, kjer sem opazovanje izvajala, omejitev ni aktivno nadzorovana. To posledično pomeni, da formalne sankcije za kršitelje niso definirane, tako v bolnišnici kot tudi na upravni enoti jih zaenkrat niti ne načrtujejo. Izključno neformalne sankcije so tiste, ki lahko doletijo kršitelje in so odvisne od presoje trenutnih neuporabnikov v čakalnici. Očitajoči in zasmehovani pogledi ter spogledovanje med drugimi čakajočimi so najpogostejše oblike vedenja, ki sem jih zaznala med opazovanjem, z njimi posamezniki izražajo obsojanje in nezadovoljstvo nad uporabo mobilnega telefona.

5.6.1 Posebnosti uporabe mobilnega telefona v čakalnici

V bolnišnični čakalnici posamezniki med čakanjem na pregled izjemno redko samoiniciativno pričnejo telefonski pogovor, v raziskavi sem prepoznala 4 take posameznike. Akt telefoniranja večinoma zajema odgovor na telefonski klic in klic po koncu zdravniške obravnave, s katerim posameznik najbližjim sporoči, da je opravil

svojo obveznost, da potrebuje prevoz domov, da je zdrav itd. V situacijah, ko se je posameznik odzval na klic, ki ga je napovedalo glasno zvonjenje, je odgovarjal v kratkih stavkih in pogovor hitro zaključil. Kljub temu da je v prostoru uporaba telefonov prepovedana, nisem opazila, da bi posamezniki ob oddaji zdravstvenih izkaznic zvonjenje prekllopili na tiho ali ugasnili aparat.

»Ja, zdravo. Prosim, pridi po mene, sem končala s pregledom. Ne, takoj, čez 10 minut te čakam pred vhodom. Ni najbolj dobro, se potem pogovoriva.«

»Mojca, zdravo. Bila sem pri zdravniku. Imaš mogoče ti ali mami čas, da me pelješ domov? Slabo se počutim. Hvala, počakal te bom v čakalnici, zunaj je prevroče.«

Primeri podajata eno izmed najpogosteje slišanih vsebin pogovorov v bolnišnični čakalnici. 24 % posameznikov se je med telefoniranjem po zaključku pregleda iz čakalnice umaknilo na hodnik, ki so ga od čakalniškega prostora ločila le nihalna steklena vrata. Ker so stopniščni hodniki v bolnišnici visoki in pogosto prazni, glas v njih odmeva, zato posameznik s tem ni dosegel želene in iskane zasebnosti, njegov pogovor so slišali ostali čakajoči. Vendar je pri tem dejanju pomembno, da je dal posameznik okolici znak, da pričinja zasebni pogovor in želi mikroprostor zase. (Pre)glasno zvonjenje mobilnega telefona, percepcija okolice, da uporabnik med telefoniranjem govori (pre)glasno, in občutek, da čakajoče v prostoru prisili k prisluškovanju pogovora, so elementi motečnosti, ki sem jih zaznala v čakalnici.

(Pre)glasno govorjenje lahko predstavlja tudi sublimacijo za neuporabo vizualnih gest in kretenj, ki jih posameznik sogovorniku v mobilnem pogovoru ne more predstaviti. Ker se posameznika med pogovorom ne vidita, mora kličeči uporabniku ugajati le z uporabo verbalnih izrazij, ki so lahko za okolico včasih (pre)glasna (Ling 2004b: 11). Pri tem je potrebno spomniti še na Goffmanovo (1959) teorijo interakcije v fizičnem prostoru, iz katere se uporabnik mobilnega telefona v času pogovora umakne. V takšni situaciji se posameznik ukvarja s problematiko nastopanja na dveh vzporednih odrih. Na odru mora ohranjati dober obraz in predstavo o sebi, pri čemer je predstava »vsa aktivnost posameznika, ki se dogaja tekom njegove nenehne prisotnosti pred določenim naborom opazovalcev« (Goffman 1959: 22).

Zvonjenje v čakalnici pogosto traja dalj časa, saj posameznik telefona nima pri roki ali na mizi, temveč ga mora poiskati v žepu ali torbi. Med iskanjem telefona so bili posebej zasmehovani tisti, ki imajo za zvonjenje nastavljene neobičajne melodije,

lastne zmontirane posnetke, živalske glasove itd. V takšnih situacijah je ogrožen posameznikov obraz, katerega si po Goffmanu (1963) vsak prizadeva ohranjati. Ljudje so razvili številne prakse, kako se v tovrstni neprijetni situaciji opravičiti oziroma omiliti posmeh. Nekateri v znak priznanja svoje napake dvignejo roko, se potegnejo vase in zardijo, se glasno opravičijo za svoje nepremišljeno dejanje ali uporabijo katerega izmed medmetov: ups, joj, opa itd. Vsak posameznik ima repertoar praks ohranjanja obraza, ki jih uporabi v situacijah, ko je ogrožen njegov ugled. Posameznik izbere obraz, ki ga bo uporabil, glede na okolje, v katerem se nahaja (Goffman 1963: 12–13).

Načini rab mobilnega telefona v čakalnici upravne enote so podobni, le da so pogostejši. Med uporabniki jih je 14 % s telefonom na ušesu že vstopilo v prostor in ko so se srečali z družbenim redom in pogledi čakajočih, so obstali na mestu. Posameznik se je v prostor infiltriral šele, ko je zaključil telefonski pogovor in zasedel svojo pozicijo v čakalni vrsti. Uporaba mobilnega telefona v čakalni vrsti, ko posamezniki stojijo drug ob drugem, je zelo podobna uporabi na avtobusu, le da je okolje v čakalnici tišje, zato je vsebina pogovora za okolico bolj slišna. Proces čakanja v prostoru s tujci, kjer ljudje stojijo/sedijo tesno drug ob drugem, je za posameznika nadležen. Frekventni novi prihodi in odhodi povzročajo nove postavitve v prostoru, saj se posamezniki skupinsko premikajo v smeri cilja – vrat, ki vodijo v pisarno in na katerih se ponovno srečajo z znakom, ki prepoveduje rabo mobilnega telefona. Element zvonjenja in piskanja ter pogovarjanja po mobilnem telefonu zmoti oziroma prekine ustaljene načine vedenja v prostoru, zato mu posamezniki posvetijo več pozornosti. Posameznik, ki mu zazvoni mobilni telefon, postane v trenutku osrednje dogajanje v prostoru, zato vzbudi pozornost ne samo med najbližjimi posamezniki, temveč v celotnem prostoru. Uporabnik pokaže nelagodje in frustracijo z zapustitvijo vrste in iskanjem koticčka zasebnosti, s pogledom usmerjenim v tla, kratkim pogovorom. Hkrati so posamezniki, ki stojijo v vrsti, tudi osrednji oder dogajanja za tiste, ki sedijo na stolih ob steni in so običajno spremljevalci tistih v vrsti. Uporabnik mobilnega telefona mora v času telefonskega pogovora spoštovati red prostora, v katerem se nahaja, ugajati posamezniku, s katerim je v interakciji po mobilnem telefonu, in ustreči tistim, ki so z njim prisotni v prostoru. Omenjeni elementi so pogosto izključujoči, zato lahko posameznik z načini rab izzove neodobravanje katerekoli strani, kar predstavlja grožnjo ohranjanju obraza.

5.6.2 Odzivi okolice na uporabo mobilnega telefona v čakalnici

Tudi uporabo mobilnega telefona v čakalnici je spremljalo neodobravanje okolice, ki sem ga zaznala v 4 % rab, pri čemer sem kar 92 % odstotkov reakcij zaznala v bolnišnični čakalnici. Vzroki za različna rezultata v namensko enakih prostorih so povezani tudi: s starostjo populacije, z glasnostjo prostora, bližino neznancev, velikostjo prostora. Populacija čakajočih v bolnišnični čakalnici je bila starejša kot v čakalnici upravne enote, poleg tega tišino v bolnišnični čakalnici prekine le klic medicinske sestre, na upravni enoti pa se v čakalnici prepletata glasba in hrup avtomobilov z ulice. Med čakanjem na upravni enoti posamezniki stojijo v vrsti drug ob drugem, tako uporabnik mobilnega telefona z aktom telefoniranja najbližje prisili v poslušanje in vlogo pasivnega občinstva, kar mnoge moti, zato se uporabniki temu izogibajo. Med čakalnicama se pojavljajo tudi pomembne razlike v velikosti, saj je prostor, namenjen čakanju v vrsti, na upravni enoti mnogo večji. V njem uporabnik med telefoniranjem tudi lažje poišče delček zasebnosti, kjer lahko opravi telefonski pogovor, ne da bi mu med tem kdo prisluškoval.

6. RAZPRAVA

V razpravi o uporabi mobilnega telefona v javnem prostoru bom poskušala odgovoriti na zastavljena raziskovalna vprašanja. Najprej se bom posvetila sestavi skupine, v kateri se posameznik nahaja med uporabo mobilnega telefona, nato bom povezala rezultate opazovanj v posamičnih prostorih in nazadnje z vidika prostora in sestave skupine ovrednotila odzive, ki so jih izzvali različni načini uporabe mobilnega telefona.

Načine uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru sem z vidika sestave skupine analizirala glede številčnosti in predhodnega (ne)poznanstva med člani skupine. Samo z metodo opazovanja sem v posamičnih situacijah pogosto težko zaznala, kakšen je odnos med člani skupine, zato se s podrobno analizo tega vidika nisem ukvarjala. Primarno sem se osredotočila na številčnost skupine oziroma rabe, ki so značilne za »samske« posameznike in posameznike »z družbo«. V čakalnici in na avtobusu uporabnikov nisem delila na omenjeni skupini, saj prostora nista namenjena druženju, zato se posamezniki v njih najpogosteje nahajajo sami ali pa so srečanja naključna. V vsakem posamičnem prostoru sem skupno izvajala opazovanje 40 ur, pri čemer sem največ uporabnikov analizirala na ulici, najmanj pa v čakalnici. Med tistimi, ki so uporabljali mobilni telefon na ulici, je bilo več »samskih« kot tistih »z družbo«, kar pomeni, da posamezniki izkoristijo čas med premikanjem iz enega prostora v drugega za opravljanje aktivnosti, ki jih lahko z mobilnim telefonom opravijo ne glede na to, kje se nahajajo. Mobilna telefonska komunikacija uporabniku na eni strani omogoča lažjo koordinacijo dnevnih aktivnosti, na drugi strani pa doseženi dogovor ni nujno fiksni. S pojavom mobilne telefonije namreč ni več pomembno, da si točen, pomembno je, da svojo zamudo sporočiš, še preden zamudiš.

Med »samskimi« sem poleg posameznikov, ki so telefonirali, prepoznala tudi veliko tistih, ki so se ukvarjali z drugimi aplikacijami mobilnega telefona. Ugotovila sem, da je njihov način hoje specifičen in se razlikuje od ostalih, saj se večino časa fokusirajo na telefonski zaslon, hkrati ne morejo spremljati še situacije na ulici. Zato v enakomernih intervalih dvignejo glavo in pogled ter se tako prepričajo, ali jim kdo prihaja nasproti, ali koga ovirajo, se morajo komu umakniti. Tovrstni pregled okolice

poteka med posamezniki, ki se med hojo ukvarjajo še z drugimi aktivnostmi, nekoliko dlje časa in na bolj očiten način kot pri ostalih pešcih.

Tabela 6.1: Primerjava uporabe mobilnih telefonov na ulici in v kavarni glede na tip skupine

	ULICA			KAVARNA		
	telefoniranje	druge aplikacije	skupaj	telefoniranje	druge aplikacije	skupaj
»samski« posamezniki	516 70 %	216 30 %	732 100 %	52 63 %	31 37 %	83 100 %
posamezniki »z družbo«	208 90 %	22 10 %	230 100 %	326 74 %	115 26 %	441 100 %
srečanja	24 100 %	0	24 100 %	0	0	0

Da raba mobilnega telefona zmoti ali povsem prekine interakcijo v fizičnem prostoru, čemur se posamezniki želijo izogniti, kažejo podatki tabele 6.1. Uporabnikov mobilnega telefona med posamezniki »z družbo« je na ulici bistveno manj kot »samskih«. Tudi druge telefonske aplikacije, kot sta pisanje sporočil ali fotografiranje, posamezniki »z družbo« uporabljajo manj pogosto kot »samski«. V družbi se posamezniki raje posvetijo interakciji v fizičnem prostoru, mobilno telefonsko komunikacijo pa uporabljajo takrat, ko so sami.

Za analizo načinov uporabe mobilnega telefona med posamezniki »z družbo« so posebej zanimive situacije, v katerih sem glede na telesno govorico uporabnika, njegov kontakt z očmi s celotno skupino in vedenje članov skupine, lahko sklepala, ali sogovornika poznajo tudi ostali. V primerih, ko so sogovornika poznali vsi, je pogovor potekal na več ravneh, saj je uporabnik mobilnega telefona z vsebino pogovora sproti seznanjal tudi ostale člane skupine ter jih s tem vpletal v pogovor. Pri tem je uporabnik prevzel vlogo informatorja in z neverbalni izrazji izražal tudi svoje mnenje in odnos do sogovornika, ki pa nista vedno skladna z načinom mobilne komunikacije. Posredovana interakcija torej nudi možnosti za prikrojeno predstavo, kar pomeni, da

lahko govorec izraža neresnična dejstva o svojih osebnih občutjih, mnenjih, čustvih itd.

Z vidika družbenih interakcij so posebej zanimive tudi rabe mobilnega telefona v času naključnih in dogovorjenih srečanj na ulici. Pri naključnih srečanjih, v času katerih se eden izmed posameznikov pogovarja po mobilnem telefonu, se znanca ob snidenju ustavita drug ob drugem in posameznik pogosto počaka, da uporabnik zaključi telefonski pogovor. Takrat se zanj interakcija v fizičnem prostoru šele prične, zato se znanca pozdravita, kot da bi se ravnokar srečala in pričneta interakcijo z ustaljenimi praksami. V času dogovorjenih srečanj, na katera je eden izmed posameznikov prišel z mobilnim telefonom na ušesu, njegova uporaba in odsotno vedenje ne vzbujata neodobravanja ali negativnih reakcij »čakajočega«. Posameznika brez izmenjanih besed, vendar ponavadi z bežnim telesnim stikom, skupaj nadaljujeta začrtano pot, kot da eden izmed njiju vzporedno ne bi opravljal še ene aktivnosti in bil prisoten v interakciji izven fizičnega prostora. Tovrstni vzorci, načini uporabe in vedenje, ki spremlja uporabo mobilnih telefonov, kažejo, da je uporaba telefona aktivnost, ki posameznika pri ničemer ne ovira in tudi ne spremeni poteka njegovega delovanja.

V kavarni se pogosto nahaja bistveno več posameznikov »z družbo« kot »samskih«, saj gre za prostor druženja in kratkočassenja, zato rezultatov glede načinov uporabe, ki so odvisni od sestave skupine, med kavarno in ulico nisem primerjala. Za »samske« uporabnike v kavarni je značilno, da pogosto sami pričnejo klic in samoiniciativno uporabljajo tudi druge aplikacije mobilnega telefona, pri čemer je najpogostejša pisanje tekstovnih sporočil. Pisk ob prejetju sporočila posameznika predrami iz osame in ga poveže v družbene odnose, zato uporabniki v veliki večini odgovorijo že v naslednjem hipu in nato v pričakovanju odgovora neprestano pogledujejo v smeri aparata. Večina »samskih« se je med uporabo mobilnega telefona vedla, kot da bi telefonirali doma v zasebnem prostoru, obračanja v kot, zakrivanja ust z roko ali iskanja zasebnih koticov pri večini nisem opazila. Bistveno drugačne načine in prakse uporabe mobilnega telefona pa sem zaznala med tistimi posamezniki, ki so v kavarni sedeli »z družbo«. Zanje velja, da dajejo prednost interakcijam v fizičnem prostoru, zato uporaba mobilnega telefona pogosto zajema le odgovor na klic ali tekstovno sporočilo. Predhodno (ne)poznanstvo med člani skupine je bistven element pri izbiri načina uporabe mobilnega telefona med tistimi »z družbo«. Za skupine, ki jih družijo prijateljska vez, so značilne sproščene rabe mobilnega telefona, kar pomeni, da posamezniki med pogovorom ne zapuščajo

omizja, se ne izogibajo kontaktu z očmi z ostalimi člani skupine in ne šepetajo. Nasprotno pa so načini uporabe mobilnega telefona med člani skupine, ki jih družijo le poslovna vez, bolj formalni. Posebej smiselna je analiza tistih skupin, ki jih sestavljata dva posameznika, saj je zanje značilno, da je prekinitev fizične interakcije, ki jo povzročata zvonjenje in v nadaljevanju tudi pogovor po mobilnem telefonu, v takšnem primeru bolj boleča in očitna. Trenutni »neuporabnik« mobilnega telefona postane v trenutku, ko v interakcijo vstopi mobilni telefon, opazovalec pogovora ali okolice in pasivni član občinstva.

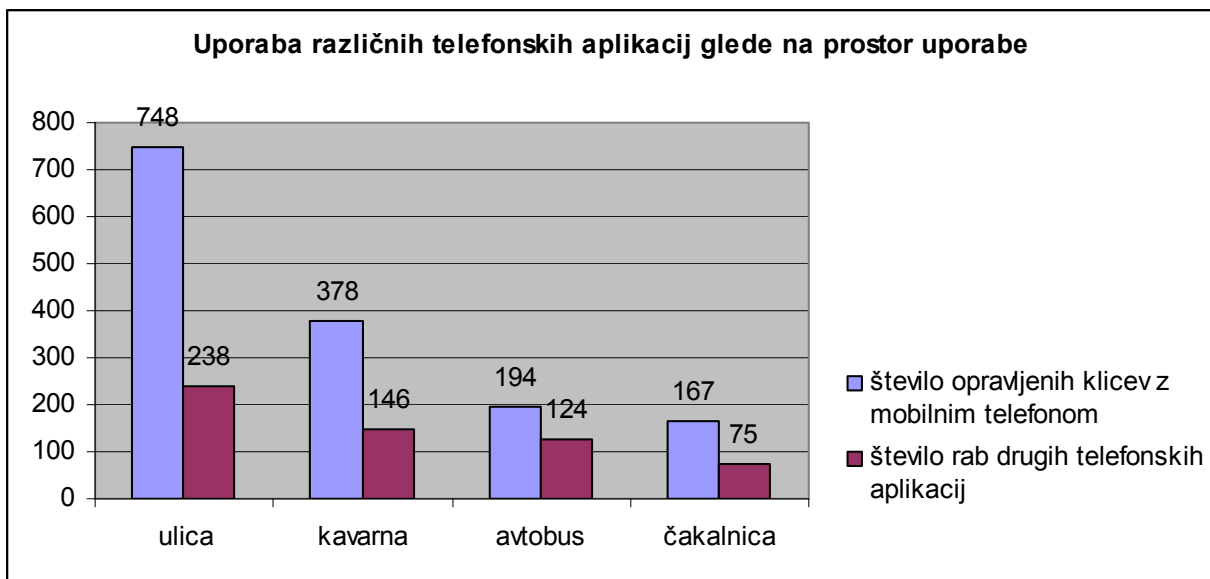
Pri analizi uporabe mobilnega telefona na avtobusu in v čakalnici je z vidika sestave skupine potrebno upoštevati, da se posamezniki med uporabo nahajajo v neposredni bližini neznancev. Stoli v obeh prostorih so blizu skupaj, v vrsti/gneči pa posamezniki stojijo tesno drug ob drugem, zato se je prisluškovanju tujcev težko izogniti. Na avtobusu sem naletela na dve vrsti posameznikov: tiste, ki svojega prisluškovanja niso skrivali, to so počeli vsem na očeh, ter druge, ki so se pretvarjali, da so zatopljeni v drugo aktivnost, a je bila ta le navidezna. Pri tem je pomembno tudi, kdo je oseba, ki ji posameznik prisluškuje oziroma v kakšnem odnosu je s prisluškovalcem. Opazila sem namreč, da v situacijah, ko zvonjenje mobilnega telefona zmoti interakcijo iz oči v oči med znancema, drugi pogosto neprikrito poslušajo pogovor uporabnika mobilnega telefona. Neprikrito prisluškovalcec ima v takšni situaciji pogosto izraz pričakovanja. V nasprotnem primeru, ko drugi ne pozna tistega, ki se pogovarja po mobilnem telefonu, pa je prisluškovanje v glavnem prikrito, zato ga v vseh primerih gotovo tudi nisem opazila. Da bi se izognili poslušanju in prisluškovanju, so posamezniki razvili prakse prikrite rabe mobilnega telefona, za katere so značilne specifične kretnje, geste, obrazna mimika ... Z njihovo pomočjo želijo posamezniki poiskati delček zasebnosti in ustvariti čim manj slišen pogovor. Prav zaradi (ne)slišnosti so na avtobusu in v čakalnici pogostejše uporabe drugih telefonskih aplikacij, posebej pošiljanje tekstovnih sporočil. Z njimi posamezniki namreč dosežejo enak namen, njihovo ustvarjanje, pošiljanje in prejemanje pa so skoraj neslišni. Razlog za pogostejšo uporabo drugih aplikacij na avtobusu kot v čakalnici lahko pripišemo predvsem starejši populaciji, ki se je nahajala v čakalnici.

Pri analizi rabe mobilnega telefona z vidika prostora, se bom najprej osredotočila na element odprtosti. Edini odprti javni prostor, v katerem sem opazovanje izvajala, je ulica, kjer sem opazila tudi največ posameznikov, ki so telefonirali ali uporabljali katero izmed ostalih aplikacij mobilnega telefona (glej sliko 6.1). Kot ugotavlja Lasen

(2002), posamezniki raje opravijo klic, preden vstopijo v zaprti prostor, zato sem pred kavarno in na avtobusni postaji opazila številne uporabnike, ki so sproščeno kramljali po mobilnem telefonu. Z uporabo na ulici se posamezniki izognejo prisluškovanju in hkrati ne kršijo pravil, ki veljajo v nekaterih zaprtih prostorih. Naslednji prostor, ki po številu uporabnikov sledi ulici, je kavarna, kjer prav tako kot na ulici ne velja prepoved uporabe mobilnega telefona. Posameznike pred prisluškovanjem in vzbujanjem pozornosti zaradi (pre)glasnega zvonjenja in pogovarjanja varuje glasba in prepletanje številnih glasov drugih gostov v prostoru. Hkrati sta ulica in kavarna površinsko tudi največja prostora, kjer sem opazovanje izvajala, zato posamezniki zlahka ohranijo svoj osebni prostor ali poiščejo delček zasebnosti.

Drugi element, ki ga je pri analizi rabe mobilnega telefona z vidika prostora potrebno upoštevati, so pravila in norme, ki veljajo v prostoru. Te so stopile v ospredje na avtobusu in v čakalnici, kjer je raba mobilnega telefona (delno) prepovedana, kar mnogi posamezniki, kljub odsotnosti sankcij, tudi upoštevajo. Raba mobilnega telefona je na avtobusu in v čakalnici manj pogosta kot v prostorih, kjer prepoved uporabe ne velja. Poleg tega je predvsem za avtobus značilno, da je odstotek uporabnikov, ki telefonirajo ali uporabljajo druge telefonske aplikacije, v tem primeru pošiljanje in sprejemanje tekstovnih sporočil, zelo podoben. To pomeni, da se posamezniki kršitve pravila zavedajo, zato raje uporabljajo tišje aplikacije, ki ne vzbujajo odvečne pozornosti okolice. Tretji element, ki je pomemben pri analizi uporabe mobilnega telefona v zaprtem prostoru (predvsem na avtobusu in v čakalnici), je bližina tujcev in krčenje osebnega prostora. Posamezniki v primeru gneče, ko se njihov osebni prostor skrči na minimum, redkeje uporabljajo mobilni telefon, oziroma uporaba mobilnega telefona pogosto zajema le odgovor na klic, redkeje pa samoiniciativno telefoniranje.

Slika 6.1: Uporaba različnih telefonskih aplikacij glede na prostor uporabe

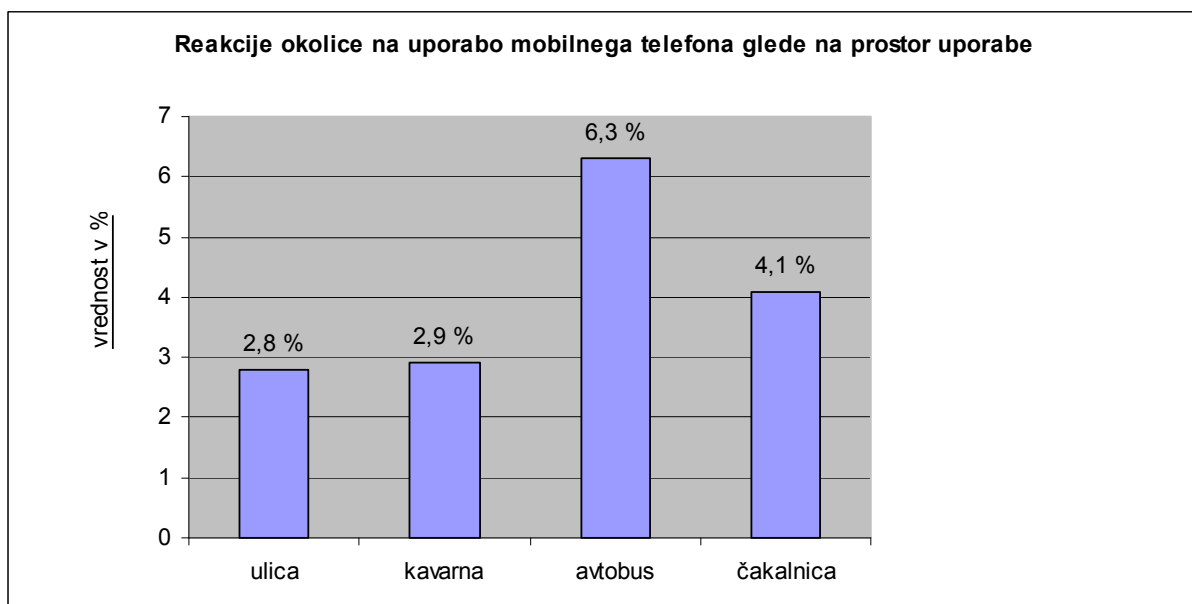

Analiza reakcij okolice, ki jih je izzvala raba mobilnega telefona v javnem prostoru (glej sliko 6.2), sovпада s predhodnimi ugotovitvami. Najnižji odstotek odzivov okolice na uporabo mobilnega telefona sem opazila na ulici, ki ima značilnosti odprtega javnega prostora, v katerem posamezniki niso obremenjeni s prisluškovanjem tujcev in z njihovo neposredno bližino. Zanimivo je, da je telefoniranje na mestni ulici izzvalo reakcije okolice v primerih, ko je posameznik poleg telefoniranja opravljal še katero drugo aktivnost, ki je vključevala delo rok, kot na primer vožnja s kolesom. V tovrstnih situacijah je raba mobilnega telefona posameznika ovirala pri lovljenju ravnotežja, zato se je težka umikal pešcem, ki so ob tem početju negodovali. Lovljenje ravnotežja je vzbujalo pozornost okolice tudi na način zasmehovanja posameznikovega početja in ne nujno obsojanja uporabe mobilnega telefona kot (ne)primerne, (ne)vljudne in (ne)moteče aktivnosti. Uporaba mobilnega telefona je najvišji odstotek odzivov okolice izzvala na avtobusu (sledi čakalnica), kjer je raba mobilnega telefona delno prepovedana. Poleg tega se v omenjenih zaprtih javnih prostorih uporabnik mobilnega telefona z istimi posamezniki na istem mestu in v neposredni bližini nahaja dalj časa, zato lahko okolica sliši celoten zaplet in razplet njegovih intimnosti, kar je najpogosteje vzrok za odkrito neodobravanje in grajanje. Pomembna vidika, ki ju je pri analizi odzivov na uporabo mobilnega telefona v zaprtem prostoru potrebno upoštevati, sta (ne)zasedenost prostora in osebni prostor. Ugotovila sem, da tako kot se spreminja število

posameznikov v prostoru, tako se spreminjajo tudi načini in pogostost uporabe mobilnega telefona, telesna drža, kretnje in geste, ki so uporabo spremljale.

Telefoniranje je tista aplikacija, ki je tako na avtobusu kot tudi v čakalnici izzvala najvišji odstotek neodobravanja rabe mobilnega telefona. Da bi se taki reakciji izognili, mnogi posamezniki na avtobusu raje kot telefoniranje uporabljajo druge aplikacije, ki so manj slišne, zato okolica na njihovo uporabo ne reagira tako pogosto. Pri odstotku odzivov okolice na uporabo mobilnega telefona je potrebno spomniti, da rezultat prikazuje le tiste reakcije posameznikov, ki so bile izražene na način, ki sem ga z metodo opazovanja lahko zaznala. Posamezniki so svoje (ne)odobravanje, (ne)zadovoljstvo in (ne)strinjanje nad načini uporabe izražali z obsojajočim pogledom, kretnjami rok, kontinuiranim pogledovanjem v smeri uporabnika, z glasnim komentiranjem rabe.

Slika 6.2: Reakcije okolice na uporabo mobilnega telefona glede na prostor uporabe

7. ZAKLJUČEK

V nov delovni dan nas prebudi melodija budilke, ki jo zvečer nastavimo na mobilnem telefonu. Ko zjutraj odhajamo od doma, je mobilni telefon med nepogrešljivimi stvarmi, zato brez njega ne zaklenemo vrat. Med delovnim dnem nas beležke v koledarju, izpisane na zaslonu mobilnega telefona, spominjajo na opravke, ki jih ne smemo pozabiti. Ves dan smo dosegljivi za druge, z uporabo mobilnega telefona pa so tudi drugi zlahka dosegljivi za nas. Na vsakem koraku, ne glede na čas in prostor, v katerem se nahajamo, nas spremlja mobilni telefon in je vedno z nami. Zaupamo mu, saj z njegovo uporabo lažje organiziramo delovni dan in povežemo poslovne aktivnosti z družinskim življenjem ter tako prihranimo čas in povečamo svojo produktivnost v zasebni in javni sferi. Kljub temu da je uporaba mobilnega telefona mnoge posameznike prikrajšala za tiste trenutke in prostore, ki so nam omogočali umik v zasebnost in sprostitev, si dneva brez njega ne znamo več zamišljati.

Čeprav imajo posamezniki mobilni telefon zmeraj pri sebi in je njegova uporaba postala vseprisotna aktivnost, v nalogi ugotavljam, da so posamezniki razvili najrazličnejše načine in prakse uporabe mobilnega telefona v javnem prostoru. Kot ugotavljajo avtorji podobnih raziskav (De Gournay 2002, Fortunati 2002, Gergen 2002, Humphreys 2003, Kotnik 2007, Lasen 2002, Ling 1997, 2002a, 2004b, Plant 2001) so načini uporabe odvisni tudi od percepcije družbenih norm o uporabi mobilnega telefona, sestave skupine, v družbi katere se uporabnik nahaja, posameznikovih osebnostnih lastnosti, generacijskih in razrednih značilnosti uporabnika, kulturnega konteksta, prostora, v katerem uporablja mobilni telefon itd. Od leta 2002 je izšla množica revij, člankov, knjig in zbornikov, ki se ukvarjajo z razrednimi dimenzijami uporabe telefona, vprašanjem razmerja med javnim in zasebnim v kontekstu uporabe mobilnega telefona, s telefonom kot estetskim in statusnim objektom, transformacijo izkustva časa in s tem posledično odnosa do prostora itd.

Opazovanje, prepoznavanje in analiza različnih načinov uporabe mobilnega telefona so pomembne aktivnosti za nadaljnje razumevanje posega novih tehnologij v vsakdanje življenje posameznika ter njihovega učinka in preoblikovanja odnosov v družbi. Tako so se nam hkrati z odgovori na vprašanja, ki smo si jih zastavili na začetku naloge, odprla nova področja, ki bi jih lahko raziskali z nadgraditvijo metode opazovanja. Menim, da bi bilo omenjeno metodo smiselno nadgraditi s poglobljenimi

intervjuji ali z anketnim vprašalnikom, saj bi z njihovo uporabo lahko preverili tiste vidike vpliva mobilne telefonije, ki jih lahko z metodo opazovanja le predpostavimo. V večini situacij z metodo opazovanja namreč ni bilo mogoče določiti odnosov med člani skupine, oziroma vpliva sestave skupine, v družbi katere posameznik uporablja mobilni telefon, na način uporabe. Tako tudi odzivov okolice na uporabo mobilnega telefona v javnem prostoru nismo zajeli v celoti, naloga vključuje le tisti odstotek odzivov, ki so jih trenutni neuporabniki izrazili na manifestativni način. Z nadgraditvijo metode opazovanja pa bi lahko prišli tudi do omenjenih ugotovitev in novih zaključkov, pomembnih za razumevanje posameznikove vpetosti v kontekst mobilne realnosti.

8. LITERATURA

Benjamin, Walter (1999): *The Arcades Project*. London: Harvard University Press.

Bull, Michael (2004): *The Intimate Sounds of Urban Experience: An Auditory Epistemology of Everyday Mobility*. The University of Sussex. Dostopno na http://www.socialscience.t-mobile.hu/2004/Bull_webversion.doc (4. junij 2008).

Burgess, Adam (2004): *Cellular phones, public fears, and a culture of precaution*. Cambridge: University Press.

De Gournay, Chantal (2002): Pretense of Intimacy in France. V James E. Katz in Mark Aakhur (ur.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performace*, 193–205. Cambridge: University Press.

Fortunati, Leopoldina (2002): Italy: stereotypes, true and false. V James E. Katz in Mark Aakhur (ur.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performace*, 42–60. Cambridge: University Press.

Fortunati, Leopoldina, James E. Katz in Raimonda Riccini (2003): *Mediating the human body : technology, communication, and fashion*. London: Mahwah.

Fortunati, Leopoldina (2007): Mobilnik kot četrta komunikacijska revolucija. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 9–28. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Gergen, Kenneth J. (2002): The challenge of absent presence. V James E. Katz in Mark Aakhur (ur.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performace*, 227–241. Cambridge: University Press.

Geser, Hans (2004): *Towards a Sociological Theory of the Mobile Phone*. University of Zurich. Dostopno na http://socio.ch/mobile/t_geser1.pdf (11. marec 2008).

Goffman, Erving (1959): *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday Anchor Books.

Goffman, Erving (1963): *Behavior in public places: notes on the social organization of gatherings*. New York: Free Press.

Goffman, Erving (1971): *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Basic Books Inc.

Habermas, Jürgen (1989): *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Hajar, A. Maarten in Arnold Reijndorp (2002): *In Search of New Public Domain*. Rotterdam: Nai Publishers.

Humphreys, Lee (2003): *Can you hear me now? A field study of mobile phone usage in public space*. University of Pennsylvania. Dostopno na <http://www.asc.upenn.edu/usr/lhumphreys/PublicCellphones1.pdf> (22. maj 2008).

Ito, Mizuko (2004a): *Mobile Phones, Japanese Youth, and the Re-placement of Social Contact*. Keio University. Dostopno na <http://www.itofisher.com/mito/archives/mobileyouth.pdf> (22. maj 2008).

Ito, Mizuko (2004b): *Personal Portable Pedestrian: Lessons from Japanese Mobile Phone Use*. University of Southern California. Dostopno na <http://www.itofisher.com/mito/archives/ito.ppp.pdf> (22. maj 2008).

Katz, James E. (2003): A Nation of Ghosts? Choreography of Mobile Communication in Public Spaces. V Kristof Nyiri (ur.): *Mobile democracy: essays on society, self and politics*, 21–31. Dostopno na <http://www.scils.rutgers.edu/ci/cmcs/publications/articles/nation%20of%20ghosts.pdf> (4. junij 2008).

Kotnik, Vlado (2007): *Kratka etnografija rab mobilnega telefona v Sloveniji*. V Breda Luthar (ur.): *Javnost* 14, 55–73.

Kovačič, Matej (2006): *Nadzor in zasebnost v informacijski družbi*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede.

Krapež, Katarina (2007): Mobilni telefon med zasebnim in javnim: »Intimnost« v javni sferi. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 269–284. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lasen, Amparo (2002): *A comparative study of mobile phone use in public places in London, Madrid and Paris*. University of Surrey: Digital World Research Centre. Dostopno na <http://www.surrey.ac.uk/dwrc/Publications/CompStudy.pdf> (1. december 2005).

Ling, Richard (1997): "One can talk about common manners!": *The use of mobile telephones in inappropriate situations*. Kjeller. Dostopno na http://www.richardling.com/papers/1997_One_can_talk_about_common_manners.pdf (22. maj 2008).

Ling, Richard (2002a): *We will be reached: The use of mobile telephony among Norwegian youth*. Dostopno na http://www.richardling.com/papers/2000_we_will_be_reached.pdf (22. maj 2008).

Ling, Richard (2002b): *The social juxtaposition of mobile telephone conversations and public spaces*. Chunchon. Dostopno na http://www.richardling.com/papers/2002_juxtaposition_public_spaces.pdf (22. maj 2008).

Ling, Richard in Birgitte Yttry (2002): Hyper coordination via mobile phones in Norway. V James E. Katz in Mark Aakher (ur.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performace*, 2–27. Cambridge: University Press.

Ling, Richard (2004a): *The mobile connection: the cell phone's impact on society*. San Francisco: Morgan kaufmann, cop.

Ling, Richard (2004b): *Mobile telephones and the disturbance of the public sphere*. Dostopno na http://www.richardling.com/papers/1997_One_can_talk_about_common_manners.pdf (22. maj 2008).

McLuhan, Marshall (1964): *Understanding media: The extensions of man*. London, New York, Toronto: McGraw-Hill.

Mesec, Blaž (1998): *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mlinar, Zdravko (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Oblak Črnič, Tanja (2007): Med simbolnimi pomeni in realnimi praksami mobilnega vsakdanjika. V Vasja Vehovar (ur.): *Mobilne refleksije*, 87–114. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Pajnik, Mojca (2007): Nomadska javnost. V Breda Luthar (ur.): *Javnost* 14, 39–54.

Pinter, Andrej (2003): *Javna sfera kot mnenjski prostor: odsevi klasičnih idej v sodobnih teorijah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Plant, Sadie (2001): *On the mobile: The effects of mobile telephones on social and individual life*. Dostopno na http://www.motorola.com/mot/doc/0/234_MotDoc.pdf (27. februar 2008).

Privacy and Human Rights 2006. An International Survey of Privacy Laws and Developments, Washington, DC, USA. Dostopno na [http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd\[347\]=x-34765435&als\[theme\]=Privacy%20and%20Human%20Rights%202004](http://www.privacyinternational.org/article.shtml?cmd[347]=x-34765435&als[theme]=Privacy%20and%20Human%20Rights%202004) (13. junij 2008).

Puro, Jukka-Peka (2002): Finland: A mobile culture. V James E. Katz in Mark Aakhur (ur.): *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performace*, 19-29. Cambridge: University Press.

Pušnik, Maruša (2007): Ljudje na poziv: rabe telefonije v zgodovinski perspektivi. V Breda Luthar (ur.): *Javnost* 14, 19–38.

Rice, Ronald E. in James E. Katz (2003): *Comparing internet and mobile phone usage: digital divides of usage, adoption and dropouts*. Telecommunications Policy 27, 597-623. Dostopno na <http://www.scils.rutgers.edu/ci/cmcs/publications/articles/comparing%20internet%20and%20mobile%20phone%20usage.pdf> (8. marec 2008).

Rheingold, Howard (2004): *Ne-vidne množice*. Ljubljana: Vale Novak.

Smithsimon, Greg (1999): *The Technologies of Public Space and Alternatives to a Privatized New York*. Dostopno na <http://www.columbia.edu/%7Egs228/writing/techps.htm> (20. avgust 2008).

Splichal, Slavko (1997): *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Townsend, Anthony M. (2002): Life in the real-time city: mobile telephones and urban metabolism. *Journal of Urban Technology* 7, 85–104.

Trček, Franc (2003): *Problem informacijske (ne)dostopnosti*. Ljubljana: Center za prostorsko sociologijo, Fakulteta za družbene vede.

Ule, Mirjana (2002): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Urry, John (2007): *Mobilities*. Cambridge: Polity Press.

9. PRILOGA

OPAZOVALNI LIST

1. KRAJ OPAZOVANJA

Na kratko opiši značilnosti prostora:

Ustrezno obkroži:

odprtost/zaprtoost prostora	zaprt prostor	odprt prostor
znak za prepoved uporabe mobilnih telefonov	da	ne
glasba v prostoru	da	ne
položaj posameznikov	stojijo	sedijo
gneča v prostoru	da	ne
postavitev miz in stolov	skupaj	narazen
nadzor nad uporabo mobilnih telefonov	se izvaja	se ne izvaja

2. ČAS IN TRAJANJE OPAZOVANJA

Opazovanje sem izvajala _____ (datum), v času od ___ do ___ ure. To je skupaj ___ ur.

3. POLOŽAJ OPAZOVALCA (na kratko opiši):

4. SESTAVA »SKUPINE«

Uporabnik mobilnega telefona brez družbe: _____

Uporabnik mobilnega telefona v paru: _____

Uporabnik mobilnega telefona z več kot dvema posameznikoma: _____

Neformalen odnos med člani skupine: _____

Formalen odnos med člani skupine: _____

Prenos vsebine pogovora ostalim članom skupine: _____

5. AKTIVNOSTI: nabor vprašanj naj služi kot pomoč pri opazovanju:

Katero aplikacijo mobilnega telefona uporablja uporabnik?

Se posameznik med uporabo mobilnega telefona posveča dogajanju v prostoru?

Je pričetek uporabe mobilnega telefona zmotil trenutno interakcijo?

Ali posameznik med uporabo mobilnega telefona opravlja še katero drugo aktivnost?

Ali skupina, v kateri posameznik uporablja mobilni telefon, prisluškuje pogovoru?

Ali uporabnik mobilnega telefona z vsebino pogovora seznanja člane skupine?

Ali so uporabnikove geste, kretnje, mimika, ki jo izraža med pogovorom, enake kot med prenosom informacij članom skupine v fizičnem prostoru?

Ali je skupina, v kateri posameznik uporablja mobilni telefon, uporabnika izločila?

Kako so se člani skupine, v kateri posameznik uporablja mobilni telefon, odzvali na pričetek uporabe?

Kako posameznik uporablja mobilni telefon: govorjenje, usmerjenost pogleda, telesna govorica ...

Ali okolica reagira na zvonjenje, piskanje, govorjenje? Kako reagira? Kako se na to odzove uporabnik - konflikt?

Položaj mobilnega telefona: posameznik s telefonom na ušesu vstopi v prostor, posameznik drži telefonom v roki tudi ko ga ne uporablja, ob vstopu v prostor ga položi na vidno mesto, med pogovorom v fizičnem prostoru pogleduje na telefon ...

Posameznik s telefonom zabava preostale člane skupine.